

PP1-59 Bantwane xe ba le kua Phokwane nne
ba lema kwana Kwarielaagt, kajeno ke
Mameje mo xo leng Bantwane. Mme xapê
nne mašemo a bona a le kua uitzoek mo
kajeno xo bidiwang xore ke Mamogodu.

Dithaba tea teng e ngwê ke Phora e
ngwê ke Tsiediv, ke melapô e mexolo yeo nang
xo axile Phora, ke xe xo tla bitswa ka
leina la Molapo-wa-Phora.

E ngwê thaba ke Sethutlwe sa bo
Ramalemane a kôpa. Xapê mo Bantwane
ba leng teng xo na le maina a dithaba le
maropê a baxolo-xolo. Hua xong ke
Mathšipane, ka sekwawa ke Rietfontein.
Xapê fa xong ke Maleoko, ke leina la thabane
yeo e nang le mošima o mozolo. o koloi
le dipholo tsa yôna di ka kênang ka
mo teng, le batho ba kxaba letsoku ka
mo teng le kxale. Mme e re xe motho kapa
batho ba yo kxaba, ke xo kuba, ke xo phšatla
letsoku. Xe xo iwa kua letsokung leo la
Maleoko, nne batho ba thswanetse xore ba
ôpê mokxoši ba re, ["Ke etla ke rena ba
re bana ba xaxo wêna ngwana ngwathšipane
a tlala mela, ngwana muêla a sa buel.

Mme ke letse ke jele boxôbê ka nama, mme
ke xo kxopêla makhura a xo tlola". Yo
mong o tla re, ["Ma ke letse ke jele dimawa
ke kxopêla makhura". Yo mong a re, "Ma
ke letse ke jele boxôbê ba sebotwane ke
kxopêla makhura" Yo mong a re, ["Ke jele
boxôbê ba dithlodi, ke kxopêla makhura
a xo tlola" Yo mong a re, "Ke letse ke jele
dikxôbê, ke kxopêla makhura".

2. *Kxôrô ya Bantwane ka mo mošatê ka xo latêlana le ba^{ba} nang le dithô mo kxorong ya mošatê ke kxôrô ya thebe ke Ramatshele rra^{xo} Mohlamme le Mohlamyane. Kxôrô ya thebe e latêlwa ke ya Mohlamyane, e be Mokone a Maraba, e be Dithsexo tea Maraba a Ngatsana a Mokone.*

Mme xo tle Phora, ke barwa thebywane ke bao e leng mothêô wa Bantwane ka moka xa bôna. Ma~~k~~xôrô a manthši ke dinwane tea maxoro ao. Mme kajeno kxôrô ya mošatê e na le maloko a manthši. Bao ba leng moxo le ba mošatê ke barwa thebe, ke xore Mathebe, Mathebe ke leina la makxowa, leina la Mathebe ke thebe. Makxowa ke ôna a ileng xo fihla mo Phokwane xe ba bitsa thebe ba re ke Mathebe, ke xe batho ba tla ipitsa ka leina leo la Mathebe.

Mathabathe ke monna^{xo} thebe. Makitla ke monna^{xo} Mathabathe, mme xo tla Mohlamyane, xo tle Mokone e be Dithsexo e be Phora e be Madisa e be Rahloxo e be Matea e be Moepyuwa a Masehlele, e be Monaxeng e be Mpywe e be Malefahlo e be Boroko.

Ba Matea ba bina phofu, mme ke batho ba ba falletseng mo Bantwaneng. Mokawane ke yêna e leng motswadi wa kxôrô ya ba Monaxeng. Yena Mokawane o tswetse Motswaledi, mme xabo morolo Mokawane Monaxeng. Mariba ke mokonyana wa ba Kotelô, mme ke yêna e leng tata^{xo} batho ba ba leng teng ba Mariba.

3 Mme ba ile xe ba fapana le Bakxatla, Bantwane ba ipesa xo kxoši Sekukune xore re fapane le Bakxatla, mme a re, ["Ilisang dikxomo tseo tsa lena kwano xo nna", mme ke xe Bantwane ba tla isa dikxomo tsa bona kua xo Sekukune, mme leina la dikxomo tseo nne e le Maoka a Manopi. Ya sa le xe dia kua xa Sekukune a ši e hlwe di bowa di sa ile, mme ntwa yōna ya sa le e ntse e lwa. Mme ke xe Sekukune a tla re, ["Mpeeng, le tleeng kwano xo nna". Mme dikxomo tšona ya ba xōna xe di hweletse kua Bopedi.

Leina la thaba e ngwê ke Ramokhutlwane, ke fao kajeno xo bitswang xore ke Gredredi, Mathšipi. Xapê ke fao Bantwane ba ileng xe ba tswa kua Mmitse xa Kōpa ba o axa mo teng. Mme xe ba tloxa mo teng mo Gredredi Ramokhutlwane ba yo axa Phokwane, mo xo ileng xwa re xo fapana Bakxatla ba xa Nkhotlane Maloka yeo e neng e le motloholo wa Bantwane, mme a ne a thšabetse mo xo bōna ka xo baka borēna kua xabō kua Bakxatleng ba Mothšē, ka xe e ne e le yēna a neng a xodisa kxoši Moepi, mme xe Moepi a ši no xola a xana xo mo nea borēna.

Ke xe a tla thšabêla kua xaabo moxolo kua Ntwane. Mme Bantwane xe ba ši no xo motloxêla kua Phokwane Maloeskop, mme makxowa ba bitša thaba yeo xore ke Maloeskop. Mme Bantwane ke xe ba tla yo axa kua Thaba Bosixo, kajeno ba re ke Buffelsfontein, district sa Phokwane. Thaba e ngwê ke Dibudu, ke yeo kajeno Bantwane ba axileng mo teng leina kajeno e leng Kwarrielaagh.

Maina a dikxôrô tseo di axileng le Bantwane ke Bahwaduba, ba-bina kxomo, ko tlile monna a le mong mme e le motlosole wa Bantwane ka mo kxorong ya Makitla. Makitla xe a ithêta o re,

["Ke Makitla-kitle a Mmankxabane, ke ntso a Makanyane, ke Rangwane a dikxoši tea Ntwane, ke Rangwane a Ihšipane le Ramathseedi."

Mme yeo monna wa Bahwaduba leina la xaxe ke Modimo. Xe a ithêta o re, ["Ke nna Modimo wa Morotolana wa pototseeng Pitse morêông". Leina la xaxe e le Seopeleng. Seopeleng ke morwa wa Lefahlo. Moradi wa xaxe ke Maphello morwedi a Mokanye morwa wa Makitlee. Xôrô e ngwê ke ya xa Mpywe, ba-bina Ihšewene, ba tewa Bokxalaka. Ba bang ke ba Boroko, ke xôrô le yôna. Ko sa le xo tla yêna a noši kwano Ntwane, mme o dirile xôrô a noši byale ka Modimo Seopeleng a tlileng a noši mme kajeno ke xôrô ya Malefahlo.

Ya ba Boroko, o ile a tswala masoxana a le 4, a mane, kajeno ke xôrô ya ba Boroko. Lephera ke xôrô ya monna a le mong le yôna. Ba xa Moxoji le bôna ke bara ba monna Mariba, le bôna ke bana ba monna a le monong.

Bakôpa bôna ke dikxôrô tse nthši, ke ba Jiana le Mmabodimo le ba Maaba Khubexa le ba xa Maxanedisa, le ba Maaba le ba Malemone, ba-bina kxomo. Ke Bahwaduba le ba-Ihaxa, ke Bakôpa ba-bina thôlô le kwena, ke Bakxaxa le Maphaxwana, a bina thôlô. Ke xôrô e kxolo ya maloko a manthši a bôna, a mang a sa le kua xa Kôpa ko e leng ko ba tswang teng.

Bantwane ke Barolong. Seretō sa bōna
 se re, ["Barolong ba-tswa ihamaxa, ba-tswa
 Khulwana eka kxomo. Re bina thōlō. Re tswa
 Modimolle a Mangwato". Seretō sa teng sa re,

["Montwane a Mangwato thaba ke swele
 hlōxō ka di beletsa hlolo ka be ke hlōka le
 sexwara se šalang. Modimolle nthšinoxe
 ntswe ke bōnē la Mtwane a Mangwato"

Bantwane ba hlakane le Bakōpa le
 Baphuthing le dithorwana ba-bina
 tlou le ba-bina lejaji le ba binang
 kxomoke Bantwaduba.

Maina a dithaba tsa Bantwane xe
ba axile kua Moxajale, kajeno e leng
Flaklaagh 284.

Kxosi nne e le Mathabathe. Leina
la xo ithêta a re, ["Ke nna Mothibedi a
seletê". Thaba e ngwê yeo e leng Uitspaning
kajeno leina la yona ke Bošoxošoxo,
lengôpê la yona ke Mmathebe, ke lengôpê
le lexolo le le nang le meetse a di 'fontein',
metswedi yeo mneng batho ba enwa mo xo
yona nakô yohle, e re xe e le ngwaxa wa
dikômêllô ba nwe ka kua Mohlabetse,
mo makxowa kajeno ba reng ke Mues
River. Mme e ngwê thaba leina la yona
ke Mapule yeo kajeno e axetsweng ke
makxowa ba re ke Elandsdoorn.

È ngwê leina la yona ke Phoko, e ngwê
ke Phokwane mo xo bitswang ka leina
la xore ke Moekskop, mme e le xore
Maloka ke Mokxatla yeo a humaneng
Bantwane mo teng. Mme ba ile xe ba
papana le Bakxatla mme kxosi
Sekukune a ba namola ka xore,
["Lena Bantwane tlang kwano xo
nna le tloxêlê Bakxatla bas mo ba
leng teng".

Di tsumi tseo di tsomang diphôôfôlô,
 xa ba tsome ka xo nithsa batho ba ba
 nthši. Ba tla bitsana bôna ka noosi ba
 dira setlamô xore ba ka yo tsoma ba le
 bararo ka dimpya kapa ka dithunya,
 mme ba sa bolela xore ba yo nyaka tau
 kapa diphôôfôlô tse kxolo. Xe xo tla tšibisiwa
 xore lethsolo le teng, xo tla rea kxoši ya
 sethāaba se ka tlohang ka moka xo ya
 lethsolo, mme xo sa rewa xore xo yo bolawa
 tau kapa phôôfôlô e kxolo yeo e leng
 sebata xe sōna se sa senya selō. Xo tla tewa
 lethsolo la mošatē fēla, ba tla bolaya seo
 se ileng sa ba teng ka mo poeng.

Ka xa difu xo thea diphôôfôlô.

Di thewa ka morêô le moxohla, Sefu ke
 sa xo thea dinonyana le dibatana tse nyane
 tse di byale ka kxano, pela, nakedi,
 moswe, sehloro, motototo, mutla le
 dinonyana. Diphôôfôlô tse kxolo di thewa ka morêô.
 Ke mošima, o epiwa mo fatse o thibjwe ka mo
 xodimo ka mabyang le dikotana xore e pe xe e
 sepela e tle e wêlê ka mo mošimeng, mme
 o tla pe xe a tšilo o hlōla a e humane ka mo
 teng, mme o tla e bolaêla ka mo teng xa mošima a e
 nthsa e hwile. Mme ba tla pe mathômô xe ba tla thea ba
 tla lebēlla mo diphôôfôlô tseo di sepelang mo teng, mme
 ke xōna ba tla thea kapa mo xo sepelang dibatana le
 mo xo sepelang dinonyana. Mo xo sepelang sebata kapa
 mo ba humaneng nne se jēla phôôfôlô kapa xo le nama
 e ngwê e seteeng, ba tla thea sebata seo ka moxohla.
 Moxohla xo dirwa morako o moxolwanyane wa botelle ba
 4ft, le bompapati ba 2½ft le xo ya ko xodimo, ka maswika
 2ft, mme ba fexa dikota ka ko xodimo. Ba tlamēlla nama
 kua moteexô ba dira lemati le tleng ya pe xe e xoxa nama
 yeo mme ya itswallēla ka mo teng, mme e tla tle
 ba e bolaêla.

K34/43

Ka xa dimpya xe di hlabarisiswe xo tsoma.

Di kxōna xo tsoma ka xo ikella xe di humanes. mo phōōfōlō e neng e sepela teng, le xore xe e tsea mohlala e se ke be ya šiana, le xore xe e bone mošima e o dupellê le xe o axetse bobi e tla dupella thāipa, kxaxa, nakedi kapa sebatana se seng le se seng seo se nnang ka mo mošimeng. E tla re xo dupella ya fata mošima oo, xe e patixana xo kēna ka mo teng, mme ya boxola xore mong a yōna a tle a e thūše xo ēpa xore a nthse sebatana seo se dupelletsweeng ke mpya yeo e neng e se boxola.

Xo puta mpya.

Ke xore xe e tsomela kua kxole xe o thswere sethunya wa e kxalema. Xapê xe o sa thswara sethunya o thswere dikōtêlō tsa xo tsoma fêla e le diroxo be melamu le matsolo o tla teamaya o šupetsa dimpya tse mešima yeo o ka e humanang o tla fêla o di bitša xore di tlê di dupellê ka mo mošimeng o mong le o mong, mme e tla re xe o di bitša xore ka serētō sa batsomi wa re, "Ŧhwa Ŧhuwa", o di šupetsa ka seroxō ka mo mošimeng. E tla re xe o humana mašukušuku wa di bitša wa konopa lewika ka mo o xo befileng, mme tsōna di tla kēna. Mme xo thōma fao di tla be di tlwaêlê xo dupella mēšima yohle le xo kēna ka mo xo be ka fao e tleng dia nthsa sebata kapa xwa tswa phōōfōlō.

Maina a Dimpya.

Ke Ŧšwene ya perja, Atla se madi, Bupi, Alalerwa, Mphailele, Motho wa tšela, Kanon, Patron, Daudona, Pêla Ŧhaba, Ŧhsetlo Maru a matso, Ŧhlokuwa la tšela, Mašimanyana, Mpopotana, Lwala la tlala, Moitei, Moriti o motso, Mtswasexata, Mēni o nwa kae, Mathe a Ŧshwene, Bloom, Boroba Ŧau Molapong, a se ba dau ke ba nkwe

Lo nyadiwa xa dimpya kapa xo rêtwa xa tsôna

Dimpya xo nyatsesa tseo monga tsôna a sa di tsomiseng, di n nang mo xae a yang kua šokeng ka sewêlô. Dimpya dia rêtwa, le monga dimpya e le motsomi yo moxolo wa n nang kua šokeng dikwedi tse tharo kapa tse pedi, yeo ke yêna motsomi yea a rêtang dimpya tsa xaxe le xo di thea maina a tsôna xo ya ka mekxwa ya tsôna le bogale le bottlapa le mafolofolo le phexêllô ya tsôna ka fao yena monga tla re byale ke xe di ntse di na le maina a tsôna a kua xae, o tla re xo bôna mekxwa ya tsôna kua šokeng a di rêta ka maina a mang.

Mo xong o tla re e ngwê ke Hlokwana la tsela nthsebele, motho wa tsela xa a hloke mosebedi. E ngwe a re ke Boro ba dau molapong a se ba dau ke ba nkwe E ngwê a re ke pela ya thaba ya xola thata xo xola ya molaponyana. E ngwê a re ke Mphaiilele kea feta mosepedi o ja ditala. E ngwe a re ke atla sa madi a bo kxosi dijo o ja di sa fisa.

Dimpya dia xalefiswa. motsomi

Dimpya di xalefiswa ke yêna ~~motsomi~~ ka sehlare le ka xo di tluwaetsa xore e be tse, boxale xapê le xore xe di lelekisa phoôfôlô e se ke be dia êma, di e holofele e be di e thsware e le ka sehlare le xore xe di bone sebatana e se ke be dia thšaba di se holofele xo fihlêla xe monga tsôna a batamêla xo di fa matla mme di tla nape di se thswara mme yêna a se bolaya.

Xalefiso ya dimpya ke Mohlohlelo wa dimpya.

Phaxolo ya dimpyenyana.

Dimpyenyana di tla re xo otlwa di xodisiwa mme di thaxolwa, mme xe o rata wa e lesa e na e le kxotho. Xo rêtwa xa dimpya le maina a tona E ngwê ke molomo wa dau kotwane, thsika ka ôna dia wêla. Hlalerwa la pholo kea xefa xefa ke tsoma ntwa ka pelo ya xo baba. E ngwê ke Kanono ya maotwana mamosi o thunya, basele sekedisetse kxole.

A dimpya dia fiwa kampo di rekiswa na?

Dimpyenyana dia beelwa, kapa xo ka di rekisa, xo ya ka thato ya motho ka fao a patang ka teng le xe batho ba rata mpya yeo thata ba tla rêka dimpyenyana tseo tsa yona. Mme thêkô di thôma ka 1/ kapa 2/, xe e xodile e setse e le mpya e xodileng xo fetsa, e rekuwa ka pudi (goat) kapa ka fao mong a yona a patang ka teng xo e rekisa, mme thêkô ya mpya ke pudi.

Xo rêtwa xa dimpya.

1. Hlokwana la tsela nthsebele, motho wa tsela xa a hloke mosebedi.
2. Piri e thswen dipudi ke tsea xo thsela beng ba tsôna ba tsoxile.
3. Sešunkwane sa kxatla a khunwane sa re se mpôna sa inama inama ya be e sa le e ka ke moxwe a bôna moxoxadi. Thšipa ya namêla sehlare mabala a bo thšipa a tla ka xo thswana a bo thšipa.
4. Mahlong ke kae a bo thšwene dona a roto mahlong kxenaiwe thšwene konaiwa mele.

Serêto sa katse (cat).

Ke ngwana Matome fêla xa na serêto. Dikatse di tli le makxowa xe a tla Transvaal, nne di se teng. Xe di ntse di le teng mo e ka ba le kxolo la mengwaxa.

Batho ba nneng ba ile sethunyeng ke bona
 ba nneng ba tla le dilô tseo di seng teng kwano.
 Ba tlile le sethunya le paki le dikompêrêse le
 madi le tsôna dikatse, mme ke pele makxowa
 a ši a tle kwano Transvaal. Makxowa xe a
 ši no xo kêna mo Transvaal ke xe xo tla ba
 na le dikatse le mafela.

Mohola wa Katse

Ke xo namolela batho mabele xe a jewa
 ke maxôtlô, mme katse e tla ja maxôtlô xe a
 xo jela mabêlê ka mo ntlong, mme yôna e tla
 xo thusa. La e na xo rekiswa thšêlête byale ka
 diphôôfôlô tse ding tse di ruilweng mo xae byale
 ka yôna.

Ka xa xo rua diphôôfôlô lsa lesoka mo xae.

Rena xa xo na phôôfôlô e ruiwang mo xae.
 Kajeno re ka e rua, mme re tla be re ekisa
 makxowa. Ntlê le fao Basotho xa ba rui
 phôôfôlô, ba e bolaea le xe e ka ba e
 nyane xa ba rui. A ka thswara phôfôtswana
 e nyane mme xore a tle a yo tsoma ka yôna,
 mme dikxaka ba e ba leke xo di ruwa, di
 re xo xola di thšabe le diphukubyanana le
 tsôna re di xodisa byale ka dimpyenyana
 ka mosô o tla bona e se teng. Potsana le
 yôna kapa phôfôtswana e ngwê le e ngwê
 xe e ši no xo xola e boela šokeng. Kxônô
 ya yôna xe e se xo e hlaba e ši e tii
 thata.

Batsumi le xo thea ka sefu le diphôôfôlô
tseo di sa thswanang xo tsongwa.

① tsoma phôôfôlô e tjewang ntlê le
sebatana, phaxa, thšipa, kxano, nakedi.
Ke ka baka la ~~xe~~ di sa jewe.

Kxaka, kxwale, phuti, phudufudu, lehuku,
khuudu, motlobo, phala, nônê. Xe xo tsongwa
e be xo sa nyakwe tau, nkwe, psiri, xa xo
nyakwe tseo.

Dibatana tseo di sa jeweng motsumi o tla bua matlalwana a tsôna xore e tle a bexê ka ôna kua mošatê. Ke phukujwe, tau, kxaxa le makhura a yôna le psiri le nkwe. Diphoofolo tse ding o tla ba di nyakêla xore e tle a di je a be a toke mexwapa ya tsôna. O tla bolaya tseo di jewang le tse di sa jeweng, mme xo tla re yêna a kxêtha tseo a tlang a di isa kua mošatê, tse di jewang le tsôna o tla kxêtha tseo a ka yong xo bexa ka tsôna mošatê.

Dibatana tseo di sa jeweng ke kxano, phaxa, thšipa, mošapalong. Pêla e a jewa, letlalô le dira lethelo. Thšipa xa e jewe, letlalô la yôna le dira kobô. Phukubyê xa e jewe, letlalô la yôna le aparwa ke dikxoši. Tau xa e jewe, letlalô la yôna ke la kxoši. Psiri xa e jewe, letlalô la yôna ke la kxoši. É mong le o mong xe a bolaile sebata se sexolo o thswanetse xore a bexê kua mošatê le makhura a sôna.

Tau xe e tsonywa byale ka tse ding e be e bolaile kxomo ya motho. Ke xôna e ka tsonwang. Psiri xa e tsonwe, e nyakwa xe e jele dipudi. Phukubyê e a tsonwa, ke xe e nyakêlwa xore e tle o rekise letlalô la yôna. Xe o le šuxile wa dira kobô ya tsôna wa e rekisa o tla humana kxomo.

Tau xe o ka re ke o e nyaka xore o tla kerea kxomo, mohlomong xo tla hwa wêna, mme wa hlôka kobô e wêna o neng o e nyaka. Psiri o ka e rea ka ka morêô, mme wa bexa kua mošatê.

14

Nkwê a seloma ya seloma mediti e re xo loma jaji le axele, xa ke lome fêla ke loma yes a nthomang. Pela ya thaba e a xola thata, xo xola ya thaba. Serêtô sa batsumi xe ba sa bolaye se re, ["Motsumi xe a sa bolaye moroka mabexa a tsene"; le leng ba re, ["O se bone motsumi xo kxalalla xa a bolaya o hlokile".

Tau xa e nyakwe xe xôna e sa ja kxomo. Nkwe xa e nyakwe xe e sa ja pudi. Psiri xa e nyakwe ntlê e sa senya selô. Pela e nyakêlwa xore e dirwe kobô, le thšipa dia tsongwa xore di dire kobô, le phukubye e a tsongwa xore e dire kobô. Thšipo e bolaelwa xo ja mabêlê. Nakedi e bolaelwa xore e ja mae a dikxoxo mo xaê, le dipheko tsa dingaka xo alafa balwetse ka nama ya yôna le xo dira letlalo la yôna sebebana. Le thšipo e bolaelwa xo ja mabêlê le xore letlalo la yôna le na le mohola xo feta la mutla.

Thôlô e a bolawa mme e jewa ke batho, mme sefela sa yôna se re, Thôlô Modimo kxe bolawe bampolai ba tla ithwala mexono" (xo ithwala mexono ke xo ruwala diatla tse pedi hloxong di thswaraxane).

Thutlwa (kameel), xe motho a e bolailê e bexwa mošatê byale ka tau le kubu le tse kxolo tse ding di bexwa mošatê. Xe sethšaba se seng se ka bolaya tlow, se thswanetse xore se bexê kxošing e kxolo ka lenaka la yôna. Ka xe tlow e le kaka motho, xe e bolailwe ntlê le molato mme mmolai a bexwê mošatê xore mošatê a mmolaeê.

Nkwê xa e tsongwe, e tsongwa xe e sentse, mme xe o e bolailê kobô ya yôna o e bexa mošatê, o tla newa pudi le ya psiri o

tla newa pudi le lepoxo.

Phukubyê yôna kxôï xe o ile wa mmexêla xantoo, la bobedi o tla xo putsa a e reka mo xo wêna. Spirêto kapa maina a mang a tsôna.

Serêto sa Gau: Ke dau dona a sexonotwe sa medimi. Mokxonyana a se nang xabô moxolo o jêla maumo naxeng, dau sethula a dipitse thšithšila a mayama ka Borwa e lle sehlana sa pitsi.

Serêto sa Phukubyê se re, Ke Monkwe wa bo ke hloilwe ke batsumi le batho, phukubyê sebilo morwa Mohloiswa ne nkabe a bolawa, Rama ka yêna di ala tsa xo bina koša le methepa ya xêšu ya kxohlo e tala.

Serêto sa Nkwê ke xe batho ba ithêta ka yôna ba re, [" Ke kwadi-xwadi ya lerobo, mabala a tla ka xo thswana, thšipa e dule lerobo mabala a tswa ka xo thswana a bo thšipa.

Serêto sa Kubu, ke xe ba e pêta ka lewa la ditaola ba re: Ke kubu tona a pramaele metse ke tseruwe ke a tselä metse a tselä a sa tsee.

Thšukudu batho ba ithêta ka yôna ba re: Ke thšukudu e naka le mpokapoka makxale kea hlaba Masetere o naka le hubidu.

Tlou: Batho ba leboxa ka yôna xe yo mong a xo pêta o tla re, Ke leboxa thata ka matla a maxolo, xola o be kaka tlou. Thšukudu yona mošemanê.

K30/13

Ba tla humana sebata seo ba se theileng ka mo teng se itswalletse. Piri, nkwê, koro, tau. Phšwene le yōna e thewa ka moullwane le lexapana le boletswa. Lexapana xo phungwa nkxari e bêwa mo thšimong mo dithšwene di sepelang teng. Mme e tla re xe e bōna dithotse ka mo lexapaneng ya lôkêla seatla xore e nthse dithotse ka mo teng mme e tla khuparela, mme seatla sa patixanêla ka mo teng xo fihlêla xe o e humana, ka xore xe e khuparetse xe e nke e khupurolla, e khupareletse sa ruri xo fihlêla xe eswa ka boletswa. O thea ka kela kapa dithotse mme o tsea boletswa o botata ka mahlokwana a boleta wa xasanya le i ttilong xo tla kapa xo ya mo teng. Mme e tla re xe e tsea seo wêna o Jareditseng ka sōna e isa kua xanong e tla tsea le ditato ya isa kua xanong, mme maletswa a e thsasa maahlo mme e tla re kea iphumula mme ya imemea maahlo ka ditato mariri a yōna a tla e thiba maahlo ya pallwa ke xo bōna xapila mme o tla e humana ya re kea thšaba wa be wa e thswara ka xore e sa bone xapila kua e thšabelang teng mme wa e bolaya. Mne di xo jela mabêlê mme e ka se hlwe di tla mo thšimong.

Xo tsongwa diphōōfōlō ka dilepe le marumō le melamu. Motsu o thswarwa ke dithšaba tse ding. Rena re thswara marumō le melamu le diroxo xe re yo tsoma fêla. Metsu ke ya xo bolaya dinonyana.

Xo tsoma: Ke xa yo mong le yo mong mme ba bang ba fetisa ba bang ka xo tsoma mme ba bolaya diphōōfōlō ka merêō mme ba re xe ba ithêta ba re ke marema mme ba ba bolayang diphōōfōlō ka dimpya bōna ba re xa re marema re maripa a ra-kaolane re kaola dilo mešiba

Xo tsoma ke xa yo mong le yo mong mme a se ditseumi. Ba dimpya ba tsoma lehlabula mo xare ka kxwedi ya April le marixa se diphukubye di taxile mehalala le diphoofole di nonne. Ba merêo ba tsomela puri xa ba na sebaka ka xobane meseema e ba e epetse ruri.

Ka xa Lethsolo: Lethsolo ke la mošate fêla mme le nthsiwa xantoo mo selemong. Mme e be kxoši e nyaka pheko e ngwê yeo e nyakêxang mme ke xona a tleng a bitša lethsolo xore a le be teng, mme ke jaji le e tleng ba bolaya le diphoofole tse kxolo tseo ba ka di humanang kua ba ileng teng. Ntlê le se kxoši e sa mme lethsolo xa nke xo iwa lethsolo la xo yo tsoma diphoofole ntlê le pheko ya kxoši, mme diphoofole di bolawa mohleng oo fêla mme mefato ka moka xa yona e ba teng xo thoma se motho a le 18 years, e tla be e le lesoxana le mengwaxa e 20 se a thoma xo ya lethsolo kapa lešoboro le lexolo le yona o ya lethsolo.

Phoofole tse kxolo - Polao.

Diphoofole ka moka xa tsoma xa di thibellwe nako e ngwê. Di bolawa nako le nako yeo motho a ka reng se a tsoma a tse bona o na a thwanetse xore a se bolae.

Lethsolo: Kxoši o bitša lethsolo xantoo mo ngwaxeng. Yo mong le yo mong o thwanetse xore se kxoši e mme lethsolo a be teng. Se xo iwa lethsolo xa xo fokwe kapa xo phekola, xo iwa fêla. Lethsolo xo fokwa mohla xo biditswe xo tlo foka. Xo tla lalla phalafala fêla.

Xe xo uwa lethsolo xa xo phekolwe. E re xe ba
 fihla kua šokeng ba kxobokane mo xontoo mme
 ba abe lethsolo mme ba re mphato wa makete o
 ya ka thokô e, o mong o ya ka thoko ee. Xa nke
 xo kxethôllwa xore yo mong ke themi, xa xo
 hlaolwe dithunyi. Xo tla re masoxana a sepela
 kua pele mme diphôôfôlo di tla ba humana kua
 pele mme ba di bolaya. Mme bakxalabye bôna ba
 tla ruala diphôôfôlo tseo di bolailweng ke masoxana
 mme thwadi ya lethsolo e be teng.

Lethsolo le nthwa ke kxoši mme xe ba le kua
 šokeng ba tla laolwa ke monna xo kxoši mme
 diphadi tsa lethsolo tsôna e xo baa ne le
 monna wa sephadi le wa lesoxana. Lethsolo
 e be xo nyakêxa pheko ya kxoši fêla. Xe xo
 ši no xo memiwa lethsolo xo tla re bosasa
 e sa le bošixo xo tla re mokxomana wa
 mošatê o tla apara nkwê le lerumô mme o
 tla thšuma mokubexa.

Xe xo ilwe lethsolo ba tsoxa e sa le bošixo
 mme e tla re xe ba le kua mokubexong ba
 tla re xe ba yo tsona ba tla ja dikati mme
 xe ba ile ba bolaya kapa ba bôna seo ba se
 nyakang e sa le mothsexare e tla be ba bowa
 e sa le mothsexare. Xe ba diêxa e tla be ba
 hlokile seo ba se nyakang. Siphôôfôlo tseo di
 bolailweng mo lethsolong ke tsa kxoši ka moka
 xa tsôna. Kxoši a ka abêla malapa a xaxe.
 Kua sokeng ba tla re xo e bua ba thwaêla
 yo mong serope e mong letsoxô. Botopo ba
 tsôna ke tsa kxoši.

Maxolo ke boteng ba diphôôfôlô ke tsa bakaelebye
 bao neng ba ruwele diphoofolo tseo. Xo tla aba yona
 monna xo kxoši yeo a laolang lethsolo. Xe o
 thuntsitse phôôfôlô molaodi o tla xo abela serope
 a re ke sa mmolai. Sa kxoši ke bototwana ba
 phôôfôlô kapa sehlanga le hlôxô. Xe e le komee
 ya kxoši yona ya ya e itekanetse. Xe xo bolailwe
 phôôfôlô tse kxolo tse byale ka dau, nkwê, leporo,
 xore e xo thoeng. le motho a bolaille dau kxoši e
 tla mo lefa ka pholo. Mme e tla re xe ba isa
 dau, ba tla isa moxobo wa marumô. Xe motho
 a bolaille nkwê, o lefiwa ka pudi mme moxobo
 ôna ke ôna wa marumô mme dibata tse kxolo
 ka moka xa tsona xe motho a di bolaille o di
 isa kua mošatê, leporo, nkwê. Tlou e bexelwa
 kua mošatê mme kxoši o tla re wêna xe o
 tlisitse manaka a mabedi mme wêna wa
 bowa le le leng lenaka. Lenaka la tlou ke
 kxomo, mme le kwena e a bexwa, e bexwa ka
 lethlâlô. Ihakadu le tse ding tse nyane xa xo bexelwe
 mošatê. Xo bexelwa mošatê ke pitsi, kxokong
 le tse ding tse kxolo. Xo bexwa ka leumo la
 tsôna kua mošatê.

Diphôôfôlô tse kxolo, tau makhura a yona
 ke pheko le phofu le tse ding tse kxolo makhura
 le ditaola tsa tsôna byao.

Ka xa phôôfôlô tse di sa bolaweng.

Ihólô xa e bolawe mme e a bolawa xore
 e tle e nthuwe dipheko le manaka a yona
 mme sefela sa yona se re, "Ihólô modimo
 kxebolawe mo-mpolai o tla ithwala mexono.
 Mexono ke xore motho o tla lla a ithwere
 hlôxô ka diatla tse pedi ka mokxotsaneng.

Ka xa phôôfôlô e eng e thswarwe e phela,

Xo ka thswara phôôfôlô e nyane fêla xe e šî no
xo xola ba tla e hlaba xe e sa ke ya thšabela kua
šokeng.

Ka xa motho xe a ile a longwa ke tau kapa kwena,

Motho yo a ileng a longwa ke tau o tla alafiwa
mme a fôla. Xe a ile a longwa ke kwena xa nke a
ya xae, o nna kua šokeng xo fihlela xe a fôla
mme a ntse a alafiwa. Mme tau xe e ka loma
motho e tla xafa ya boella ya ya kua lexaeeng
ya o ja kxomo mme e tla bolawa, e ka se
hlwe e ja motho. Kwena le yôna xe e ka loma
motho e tla xafa ya thukuthêla xo senya mme xo
fihlela xe e be e bolawa e ka se ke be ya phela.

Ka xa tsomô ya lethsolo.

Xe xo ile xwa baa na le lethsolo xa e hlwe
e tla ba lethsolo le leng ntlê le xe tau e sa
senya kapa xo hlabywa mokxošî o mong wa
lethsolo ntlê le pheko ya ngaka ya kxošî. Xa xo
na batho bao ba kxethetsweng lethsolo kapa
xo tsoma kapa puo e ngwê yeo e leng oja bôna
batsumi, xa ba na polêlô e ngwê ntlê le xore
lethsolo le belexe, ke xore xo sebata ka mo
paeeng.

Xa xo na xo ilelwa lethsolo kapa xe xo yo nyakwa dibeela.
Motho wa ilêlang tse tsohle tsa pula kapa tsa lehlabula
ke ngaka ya pula kapa yeo e le ngaka e itseng ka xa
bongaka ba xaxe. Ka xa basadi xe ba ithswara thata
ka maêtô a banna ba bôna xe ba ilo tsoma kua kxole
mme xo iwa dinareng. Sefela se re, wêna moxatsa
wa mmolaya nare e re xe a ya dinareng o nyaka
seantlo kxale ka xobane nare xa e bolae e a
xoxorupa e nthsa mala le dibete. Ditlou di tsomêlwa
xo tsewa manaka fêla. Xe o e bolaiile o isa manaka a
yona kua moiatê. Kxošî o tla xo nea dikxomo
tše pedi xe a tseba bobedi ba ôna moxo.

Īsomô xo tšongwa lehlabula fêla xe xo nyakêsa
 dipheko tea pula. Īsomo ke xo nyaka pheko ya pula ya
 lehlabula le xe selemô se thômexa, xo yo thewa lefatše
 xo lahlwa dikxati mo difateng xo thibela dibeela
 le difakô le malwetse. Ka se tsomôzeo ya xore bôna
 batsumi ba ilo nyaka dinamama fela tea lethabô.
 Ke xore xe ba tsoma xo na le seo seng seo bôna batsumi
 ba se etšeng thata e seng xore ba ilo tsoma fêla. Ke
 tsomo ya xore e tle ba humane tšwêlô-pele ya bôna.

Dinama xo jewa tše ding, tše ding ba di toka meqwapu
 xore e tle tše ding ba ye natsa kua xae xo pholosa baana

Xo dira tsaka la lexora la diphôôfôlô.

Batsumi ba dira lexora xore diphôôfôlô tše di
 sepeleng mo mmileng o, e tle di wêlê morêô oo o
 theilweng mo tseleng ya tsôna mme di sa xapiwe
 ke motho. Diphôôfôlô tšeo di tla bitšwa ke sehlare
 seo yêna moti wa tsôna a ileng a re xe a thea a
 thûuma sehlare mme a se pêtâ a bitša leina la
 tsôna xore a di tle kwano, ka leina la modimo
 wabo yêna xore badimo babo yêna ba mo thûše
 diphôôfôlô a di tle ka sehlare se lena badimo
 ba ka le nthuše ke di bolajê. Xo epa morêô ke xona
 xo thswara ka dihlare tea melekô le xo thibella ka
 mabyang le xo dira lexora xore e tle di tše ka
 tšelana yeo xo epilweng morêô.

Xo thea xa diphôôfôlô

Xo na le batho bao e leng mmêrêkô wa bôna
 mme ba o dira ka dihlare morêô le xo thea
 diphôôfôlô ka moka. Mehuta yeo e itsiweng
 ke batho ba bohle ke sefu, morêô, moutlwane,
 boletšwa, boditše, lexapana kapa nkxari.

Ka xo na kxanetso xo dinotse xore e se ke dia rafiwa ke batho ba bang, xo thibelhwa tso di leng mo thšimong ya motho, tsōna xa o na tokêlô ya xo ka di rafa.

Dibokwana tee ding dia jewa. Xo jewa mmopywane le mooka, xo jewa ditswina tsa tsōna. Natō e a xolwa mo sehlareng sa monatō mme e xamiwe mme e apewe e xadikwe byale ka jie. E tla re xe e le e nthši ba tla re xo e apea ba e anexa byale ka jie mme ya fêlê e holwa fêla xe xo ši no xo thsolwa maxôbê. Mme batho ba šheba ka yōna byale ka jie. Mme batho ba banthši xa ba e je ba re ke seboko. Xo jewa jiee le bojaane ba yōna le dijeenyana tee di nnang mo mabyaeng, ke lepuru, mmaletswai, kxophi, thšuaana le teotho le mathakxo sexongwane.

E re xe selemô se thōma xe pula e ši no xo na xo tla bōnala dithšošwane le makeke le dirurufele. Jie le boyane di tla re xo xolwa di apewe mme dia omiswa mme a ba sesheba sa ka mehla. Xe o rata o ka e ja ntlê le boxôbê. Jie xe e setse e omile le xe e sa nokwa e re xe e ši no xo oma ya hlobywa di phuka le maotwana e apewa mme ke xōna e tleng ya nokwa ka letswai le boyane bo jewa byao. Thata di jewa ka boxôbê le natō e jewa byale ka tsōna. Yona natō e xolwa ka kxwedi ya October le November e be e fedile e ile phupu e ikêpêla ka mo fatse e be sexwêtê e re ka mosô e be serurufele ka mosô e be moxokolodi, ka mosô e be yōna natō.

Serurufele se bêla mae mo monatong mme mae a thuthese e be natō. Ka mosô e a phupu xe ši no o xola e jelê matlakala a a monatō,

K34/43

Ka xa tlaolosô ya mokwua wa theô ya difu le merêô.

Morêô ke wa xo thea diphôôfôlô tse kxolo tseo di sepelang mo bathei ba ileng ba re xe ba tla thea ya be ba bôna mo diphôôfôlô tseo di sepelang teng. Mme seo se ka sepelang mo tseleng seo xo leng morêô le xe nne se sa thiiwa sa wêla ka mo teng, se tla teoxe se bolawa ke beng ba mošima oo xe ba tlišo xo hlola.

Ka xa moutlwane. O thea dinonyana le diphôôfôlô tse nyane, phuti, phudufudu, mottobo le dinonyana tse di byale ka bo kaaka, kxwale, lehuhu, leeba le tse ding tseo e reng xe di thswarisitse e se keng di kxola Eodi leo la molabo.

Ka xa theô ya boletswa. Xo thewa ka didipa, xo tsewa mahlokwana a bolêta a tatetswe ka boletswa mme xo thewe mo xo nuwang dinonyana kapa le xe di beëla mae, xo thewa ka mo teng le mo di nwang mo dihlareng xe di tlišo xo nwa mo eng di nne mo xodimoxa dihlare di kxobokane mo teng, mme xo thewa ka boletswa mo teng xore e tle e re xe di tlišo xo nna mo teng di thswarwe ke boletswa.

Ka xa theolla difu kapa xo ntsa ka mo sefung sa yo mong.

Xe motho a ka rapula moutlwane kapa a theolla sefu sa yo mong kapa a tsea seo neng se thswarisitse ke moutlwane kapa ke sefu, xe a ka mmôna o tla mo dira molato o a tleng a lefa ka pudi kapa bonwane le bokolo ba seo neng se thswarwe ke motheo oo. Xe a bonwe a theolla kapa a rapula o na le molato wa boloi le bokodu ke moloi. Mme xo tla ahlolwa ka fao yêna a bonwang molato ka teng.

Bathei ba merêô yeo ya bôna xe ba bone motho xore o sepela mo teng a ba rapulêla merêô ya bôna, ba tla nyaka nyaka ya ba sepata mono xore se tle se mo thswane.

A bônale foo o tla nthsa kxomo.

Ka xa xo lata notse.

E re xe motsee e too e fofa mme tla
 tla ya feta mo sephalolong sa xaxo e le
 mantjeboana mme o e sala moraxo o
 di sala moraxo mme re e sala moraxo
 xe dia kua phalong di ya ka e ntoo bya
 mme xe di feta ka xo latelana mo xo wena
 o tla di sala moraxo kua di yang teng
 ka mo phalong ya tsôna. Mme batho ba
 bang ba na le tsebô ya xo lata dinotse ka
 xo lata dithsi go lokoloxana xona xa
 tsôna.

Taodišo ya xo thswara dinonyana ka boletswa

Ke dinonyana tse nyane tseo maina
 a tsôna e le aa: Ke lejidinkana, leeba,
 nthlanghlaxane, lexodi, modiolwane le
 thaxa le dinonyana tse nyane ka moka
 xa tsôna.

Hlapi xa e jewe e a ilwa, xa e a thibellwa
 xo se jewe. Xo na le hlapi e ngwê yeo e ka
 nyakwang xore e tle e alafê basadi, leina
 ke kxoka (pallen). Xa nke e be re yo
 nyaka dihlapi ntlê le xe e sa nyakelwe
 pheko ya dihlare.

Ka xa bywalô ya tsoo re di bywalang.
 Ke mabêlê, hlodi, nawa, leraka, ke
 lebelebele, ntsoo, ngôba, tloo.

Mme xe mabele a medile rea ripa ka
 tipa mme rea fola rea ja. Mme lebelebele
 le lona byao. Le tlodi le nawa re di kxa
 matlakala a tsôna, xo fetsa kxwedi re
 ntse re dira meroxo mme xapê xe kxwedi
 e fetile e tla be yona e ne ntse mme a
 fulwa o isa kua seboeeng, leina la tsôna
 ba re mekxajaa.

Morôxô wa dinawa xe o si no xo o kxa wa
apea wa wanexa o boloka xore e tle e re marixa
o dire sesheba. Dithlodi dia kotulwa di isiwa
ka mo seboaneng mme o fole xo tswe dithôro
mme ka tsôna wa apea wa ja. Ditloo di enya
ka mo tlase mme di khupediwa ka mmu
mo kutung ya tsôna mme e tla re ka kxwedi
ya April, ke morananang a pelo tea badisa
a boruru a o borutho, ke serêto sa yôna kxwedi
yeo, xe o sa ke wa di epolla ka yôna kxwedi
yeo o ka di epolla ke kxwedi ya Mothsexanong.

Lebelebele rea le bywala mme e be re le je
xabedi mo ngwaxeng o ntoo re kotula xabedi.

Ka xa dijo tes di jwang kamehla bosasa le manjibosana.

Mme e tla re lejaji le leng wa hlaba kxomo
wa dira sesheba kapa wa yo tsoma kapa o ke
sheba boxôbê ka masui. Boxolo-xolo kxomo xe
e bolailwe ke letlema kapa pharilwa e ne e
sa jwe ke masoxana le methepana.

Mutla (hare) o no o sa jwe ke basadi o jwa
ke ba baxolo.

Thsipo (spring hare e ne e sa jwe e ne e
jwa ke mašoboro.

Senamane sa kxomo xe e hlabilwe e dusa.

Senamane sa yôna xa se jwe ke basadi
se jwa ke banna le bakxalabyê le bakeskolo.

Simela le dikenywa tsa lesôka.

Banyana le dikxarebê ke bôna eeng
ba yo kxa dithetlwa le mexoxwane,
mehlatswa, milo, ditorofeia, marapa,
methšedi. Ka moka di jwa ke batho ba
baxolo le ba ba duleng mahlalaxading.

Merula, mola kxokxotwane, marutlwa
ka moka ke tea batho ba baxolo fêla.

Dihlare tse di jwang mo lehlabuleng fêla ke marutlwa, ke a selemô le dikxotxotwane le mola le maripitla ke tea kwedi ya December le November, di jwa di jwa ka kwedi ya sedimo nthole mme o ruweng, ke ruwele mafodi. Mme dimela tseo ka moka xa tsona ke tea selemô fêla, xa xona tseo di jwang ngwaxa ka moka xa ôna. Xo tla re ka ngwaxa wa tlala xe batho ba se na kua ba ka yong xo sêla teng ba tla êpa metlopi le dithšuxwe le di dikxanyane le dixwête mo marixeng. E tla re mo selemong ba e ja marutlwa dikxotxotwane mme pula e tla be e na ba ntse ba e ja hlanya ya be ba phela.

Dihlare tse ding di jwa dikenywa; ke dithetlwa merobe, moxodiri, mpuroku, maripitla, moxoxwane, monokolopudi, mothšudunthšw, moxo, moklatwa.

Dihlare tse ding tse di jwang ka kua tlase ke dixwête, semporane, naka la thôdô, maxelenyane.

Dilô tsa lehlabula

E re xe xo thômêxa selemô xo tla phekolwa peu, mme xo a re e le batho ba kxopêla kxoši xore xo tlele a xo laolwe peu mme ba tla re xo laola xwal nthswa dihlakola dia nyakwa thšimong ya mošatê, xo tla ya batho kapa motho yeo a kxethilweng ke ditaola xore xo ka yo dira motho yeo a binang sekete. Mme tla re yeo a ileng a be a na le matibe le marakana kua thšimong ya xaxe, mme a bexa kua mošatê xore batho a ba lome ngwaxa o moswa e tla be e le ka kwedi ya (January, Dibokwane), mme xo tla apewa dilo tea lehlabula ka mo mošatê mme xwa kxobokangwa bana ba mengwaxa e 9, 7, 5, 3, 2, 1, xore e tle ba lomê marotse, xo tla thongwa ka ngwana wa motse da mme xwa itso xo kêna wa kxoši. Mme batho ba tla tsebisiwa xore xo lomilwe ba ka e ja dilo tea lehlabula ka moka xa tsona.

K34/43

Maxapu, marakana ke ditlo tseo di sa nng
 sebaka seo se ka fihlêlang selemô xe se thomêsa
 kapa marixa, ke tse di felang kapela di fêla le
 lehlabula xe le fêla xo thoma xo tonya di fedile, mme ngôôba o ka
 o ebola wa o omisa wa tle wa o ja nakô yeo o bônang ka yôna
 ka robane e tla be e le moxwapa o omile. Le matibe a nna sebaka
 se setelle seo o ka beng wa tle wa ja selemô se seng. Basadi ke
 bôna ba dirang dijo tsa lehlabula ka moka xa tona ka robane
 banna mole ba lemanq e beng ba hlaxole ba tla nna kua xa
 kapa yo mong a leta nonyana kua masimong mme mebêrêkô
 kua masimong yôna e ntse e bêrêkwa ke basadi mme le xe
 monna a sepela kua masimong o tla leta nonyana le xo
 tsosa mabele a weleng mme mosadi o tla leta axa seboana
 a ya mokeng ya xo tlo bopa seboana a be a kotula mme le yêna
 monna o tla thusa xo kotula mme yêna mosadi o tla kxêtha
 mabele a peu le a maswau le a mahubedu a aroxanya
 le xe a folwa a tla folwa ka dikarolô tseo a kxêthilweng
 ka teng. O tla kxêtha mabêlê a fokolang ao e leng
 ditloka le diphepe a di beêla xoêele xo a fola ka
 mo seboeng.

Banna ka xa masui.

Ke bôna ba xamang e seng basadi. Bôna
 ba re xo amoxêla masui xe a tswa kua sakeng
 e be bôna ba a dirang ka dikarolô a mang a tla
 thselwa ka mo morisuing wa masui xe a tswa
 kua sakeng mme o tla sadisa ao a tleng a jewa
 ke baana.

Mme o tla re xe masui a themile
 a kokola ka mo xodimo a lôkêla ka mo
 sebyaneng se seng mme o tla a rita a
 nthsa makhura le moritwa mme
 makhura o tla afea a kôkola mahulô mme
 a boloka ya ba makhura ao ba tlôlang
 ka ôna.

Masui xe a šī no xo kokolwa a tla jewa mme e le a bodile a mang a meetse ke hlōya ba tla hutswela boxōbê ka ōna. Mme a tla fêlê ka mehla xe masui a tswa kua sakeng a ba tla fêlê a kokolwa ka mehla byalo byalo mme a le ka mo nkxwaneng kapa phafeng. Mme a tla bolokêlwa ka mo ntlwaneng e ngwê e ka kua moraxo kapa ka mo leobyaneng ka kua moraxo. A tla dirêlwa sethalana seo a tla nna mo xodimo xa sona xe a tselwa. A e ngwê ke a dišêšê e ngwê ke a lebebe. Masui a mašole xe a le teng e tla ba a monna kapa le xo a tšela xošele ka xe e le a lešole.

Masui a newa yo mong le yo mong ka mo lapeng xo fetisa nama ya kolobê ka xore xe e le nama ya kolobê o tla re xe o šebetse motho o tla mmotsa wa re o itse xore nama yeo ke ya kolobê mme xe a sa jê o tla lesa xo šeba ka nama mme o tla šeba ka masui. Masui abêlwa barwedi bao ba leng kua boxadi kapa metswallê e meng e le kxausui le yêna. Mme e tla re xe xo le motho yo mong yeo eng e re xe a pita masui makhura a tswa kapela o tla bidiwa xo tlo pita masui ao a kokotsweng mme o tla lefiwa ka moritwa le makhura a senyana. Xo tla anewa le bana ba banyane le bafokodi ba ba leng kxausui.

Masui a jewa ke ba lapa ka moka mme xe xo le masui a bodile o tla ba tšella ōna, xe xo le moroxo kapa nama masui xa jewa a tla jewa ke bana. Ba baxolo xe ba zja masui e be xo se na sešeba. Bana ba thōma xo ja masui xe a na le dikxwedi tse pedi ba mo hutswella ka boxōbê xo thōma ka yêna xo isa ka wa dilemo tse 12 le 14 ke ba ba jang masui thata le xe e ka hlwe nama e le teng o tla ja masui.

K34/43

Mama e jewa ke ba baxolo. Ba banyane ba e ja mme xe xo le masui ba tla ja masui le yona nama le xe xo ka baa na le morôô oo xo leng dijo tse nthši le nama kapa le xe xo ka ba le nama ya kxomo e huileng yeo e jewang ke bohle, baana bona ba tla ja masui. Mama e jewa ka xo apeiwa xore e tle xo baa ne le morôô o batho ba tlang ba šeba ka ona le nama ba e ja le boxôbê ba šeba. Mme yeo a patang a ka nne a e besa. Phata nama e besiwa ke banna. Basadi ba e besa xe xo se na sešeba se se buduleng mme boxôbê bona bo le teng. Mama xe le teng ka bonthši ba yona ba tla e toka mexwapa le xo abêla. Mme yona nama yeo sa thlaywa xo tla nthswa hlôxô ke ya malome, xe e le kxomo ya boxadi. Xe e se ya boxadi ke ya xaxe ya mong a kxomo. Mme a ka nne yêna a e xafêla mokxalabyê wa byale ka praaxwe kaparangwane kape malome. Xapê xwa nthsiwa serope ke sa yeo a mo latelang, letsôxô ke la yeo a latelang wa serope, ke yêna a tlang a newa letsôxô, yo mong serope. Kraijedi o tla newa sehlanga mosadi moxolo makxolo o tla newa mala. Banna kua kxorong ba tla ja sebete xe ba ši no xo e bua le seledu. Ba nne ba bua ba tla re xe ba ntse ba bua ba se xa dithwana ba re ke makobela a babui. Mexodu e tla re xo apewa mme ya iswa kua kxorong ya yo jewa ke banna le ditsebe tsa hlôxô di tla apewa dia newa banna kua kxorong.

Beng ba ditšo ba tla re xo di tsea mong a kxomo o tla sala le letlalô le dikxopô le serope se seng le letsoxo. Mme o tla re xe letlalô le omile mme a rea banna a re tlang le mphadiseng lona. Mme ba tla tla ka moka ba mo thuša xo le fala.

Dinotse xa di atiswe xo rekiswa di jewa ke batho mme ba banthūi xa ba di je. Mme dinotse e ba tsa yeo a di boneng le xe e bile o ka di biletswa ke thsetlo. Mo xong xe e ka re xo bontsa dinotse wa se ke wa ba seka mo o di boneng wa se ke wa di rafa, thsetlo e tla yo bitea yo mong. Mme xe xo le seka a ka se ke a di rafa o tla di tloxela xe e se le hodu. Xe a ile a a di rafa di na le seka ke xore wa utswa, mme xe wena o ka bona dinotse mo thšimong ya motho yo mong xa wa thswanela xo ka di rafa o tla o bexela monga thšimo, xe o di rafe o thswanetse xore o di ise kua xo monga thšimo. Xe di le kua šokeng wa di bona le xona o di be seka ka xobane yo mong a ka tle a di rafa ka baka la sefela sa moxolo-xolo a reng dinotse ke tswetse ya naxeng. O se ware xo di bona wa di tloxela wa re ke tsa ka o di beile seka batho ba tla itse xore ke tsa yo mong.

Dinotse di jewa ke batho ka moka, mme e tla re xe o bone dinotse o na le ngwana yo monyanet yo a sa ntseng a anya mme wa nea mmaxwa xore a mo lomise tsōna e tle a se ke a tswa le notse mme o tla dira byao. Dinotse di dira ditšwina tsa tsōna ka methunya ya dihlare tse tsohle, di tsa methunya ya kxokxopha, trofei, morokolo, semomonane, mohlatswa, mami a maxapu, moretlwa, swikiri, maphutse, methunya ya tsōna, perekisi, morula le morula mopywane, monyela le monyelayela le lematla le dibola le mokxoba, mouku, le mošwana le meoka methunya dihlare tseo ka moka eng di thunye.

Batho ba ja xabedi mo lejajing, xo jewa bosasa le manjiboyana. Mothsexare xo ja ba bang, Phata xo ja baana. Banna ba ja xantoo mothsexare. Xe xo le byalwa ba tla hlwe ba e nwa byalwa. Mme ba bang ba ja xararo mme e be ba na le boxôbê. Xo jewa bosasa xe dikxomo di ši no xo tswa le sekxalala le selallo sa manjiboyana.

Xo ja moxo xo ja masoxana le imathhari, methepana le mathumathša le masoxana le ba banyana. Xo tla re xe xo thsolwa xo tla tsewa moxopyana o monyane pele xwa thsolêlwa ôna pele mone xwa tsewa o mong o latêlang ola wa mathômô, mme yôna mexopyana yeo ke e xo jêlang ba banjane ka mo xo yôna mme xo tla thsolêlwa ka mo xo wa raabô mme xwa tla wa maabô, xo ya ka xo latêlana mme xo tla re morao xwa thsolêlwa fêla ka mo xo e meng le ka mo mekxopeng. Mme moxopo wa ba baxolwanyane o tlatswa boxôbê ka mo xo ôna ka xobane ba tlilo xo ja le ditloxolo le ba bang ba xona ka mo lepeng mme ba bodika xore e tle ba sallê mothsexare xe ba bo nyaka ba bo humane le xe bo se na sešeba, ba tla hlwe ba bo ngaththa ba xo thsameka yo mong le yo mong o tla fêlê a tle a ngaththa a ya ka kua ntlê. E tla re xe e le boxôbê ba masui ba bang xe ba ba kxopêla ba tla ba ngathêla mme a boêlla xapê xo yo ngaththa xapê xo fihlêla xe ba bo fetêa.

Ba jela ka mo moxopong o le mong ba le bararo kapa ba le bane mme xo xo le nama ba tla šebetwa ka nama le moro mme ba tla ja nama le boxôbê,

Ngwana ke yêna a fiwang ka xo jeswa xe e sa le yo monyane, xe e le yo ka kxônang xo ka ijêsa o tla ja le maaxwê ka moso xe a xodile a ja le moxolwabô ka moso o tla ja le dithakana tra xaxe ba mo thsolêla moxopyana wa xaxe.

Batho xe ba yo o ja ka moka xa bōna ba tla hlapa. Xe xo nowa byalwa xo nthsiwa ba mathōmō mme ba tla bo nēa yo monyane yo e leng wa lapa lemyane ya ba yēna a nwang mahlaku a lexae. Xo na le byalwa ba Sesotho bo bo dirilweng ka mabêlê. Mothopo o dirwa ka mabêlê le midi mme xo tla tsewa moroko wa byalwa xwa dirwa dintšê ya be xwa dirwa dintšane tea dintšê. Xo tsewa mabêlê a inêlwa ka mo meeteng lejaji le le leng fêla, bosasa ba nthasa a fopha meetse ba a bipa ka mo nkxong mme a tla re xo tsewa meselana ba a phekxola mme xe a humana xore a dule meselana ka moka xa ōna mme o tla tse a omisa a phatlalatsa mo lejajing mo xare xa lapa a thipa dikxōrwana a tswalla mpsikō a thibêlla xore dipudi, dikolobê di se tlo hēna xo tlo ja ka xore dikxoxo di ka nne dia fofêla mme le tsōna o tla di lêlêka xe di fofetse ka mo teng.

Xe xo apeilwe byalwa ba letsema o thswanetse xore o nthse sebexo ka nkō ya (1 gallon), ke sebexo sa letsema. Xe o apeile byalwa ba maxadi o tla tle o dira maxadi e tla re xe xo šī no xo tsewa wa nthasa byalwa bo bo yang mošatê o nthasa nkō e lekaneng (3 gallons) ke byalwa bo bo yang mošatê ba sebexo sa maxadi mme moraxo xo tla tsewa lehlakore la kxomo ya boxadi.

Xe byalwa bo hlameaile e le bo boxale bo taxa motho ka diphafana tse pedi fêla. Xe a nwele xo feta tekanyo ya lethabo la xaxe bo tla mo thekethekedisisa a be a wêlê fatse a thswarwa ke borōkō.

Molaô wa xe xo abêlwa byalwa.

Byalwa bo tla re xo apewa bo hlotlwa mosadi o
 bexela monna wa xaxe o mo re a re o ka utlwa xore
 ke xamotse metsana a ka mo mafuri mme o tla
 bita monna'xwê kapa moxolwabo tataxwê
 rangwanaxwê le bo morruwa raxwê mme ba
 bita le yo mong wa ka mo tlase xa bona yeo a
 thwanetseng xore e tla a ba thokele byalwa bo
 le xo hlatswa dikxô le diphafana. Xapê xe o
 moxolo a dirile morerô, monna'xwe ke yêna
 yo a tleng a laola mme a re a mohlanaka a re
 dira se le se. Mme e tla re xe morerô e le wa yo
 monyane, moxolwabô ke yêna a tleng a laola
 a bêtêkêla yeo monna'xwê byale ka mohlanaka
 wa xaxe. Mme ke yêna a tleng a re a yo mong a
 leng ka mo tlase a xaxe e le mohlanaka a re dira
 se le se le xe xo šî no xo hlabya kromo o tliho xo
 apea dinamama yêna mohlanaka yeo. Mme xe xo
 thokwa byalwa bo ba tliho xo eletsana xore xo
 thwanetse xore xo tswa byalwa ba mošatê le
 hlôxô le sehlana mme sehlana seo ke sa
 kraijedi a xaxwe o se hlakane le yo monyane
 kapa xe e le sa yo monyane ba tla re o se
 hlakane le yo moxolo mme wêna o sehlôxô sa
 nama yeo. Mme e tla re malalediwa a maxadi
 ba tla nthsa pudi ba re pudi e ke ya mokete
 mme o e hlakane le mokete mme le tla apêlwa
 ke mokete. Mo xong moo puding e lengwê ba
 hlakanya batho ba banê kapa mme e le xore xo
 abêlwa batho bas ba tlišitseng byalwa le xe a se
 na sethō mo kromong mme e le ngwanabô
 a tlišitse byalwa. Xaxe e le leloto mo xong e
 le ngwana moxolwabô kapa rangwane kapa
 rakxadi mamoxolwabô setloxo ngwana
 molamo wa ka wa lapa le leng ngwana
 motswalaxe,

Motho xe a etetswe ke baeng.

Xe xo le byalwa a ba fa xo tla thselwa phafana ya mathômô ke ya mong a lexae ke sebexô seo ba ileng ba re xe a ši no xo ba fa yare xe ba leboxa ba mo rea ba re re leboxa thata, xola o beê kaaka tlou, thōukudu yona mošimane. Mme a bowa a re mphabadimo re ja nayê mme ba tla nthsa phafana ba mo thsella. Xape sefela se seng se re 'moriswana xe o thsela le fao o elets'a o mong', mme xo riao ke xore xe o e fa motho yo a nang le thlaloxanyô o tla re ka moso xe a thwetse se seng le yêna a xo fa o sa itse o lebetse mme o tla xo botsa a re ke xo leboxa xe e kile ka re ke patexile wa nthuša, Mphabadimo.

Ke xore ke baeng bas le bōna ba xo leboxang ka teng mme thata ke xore ba leboxa Modimo ka xore xa nke ba xopola xore a Modimo o tla ba fêpa ka mokwa o byao o o neng ba sa o xopole mme dijo tso ba di fiwa ke motho yeo, mme ba leboxa yêna Modimo mme le xe ba sa bitse yêna Modimo xore wêna Modimo rea xo leboxa, empa ba tla rea motho yeo ba re mphabadimo re ja nayê.

Xe kxosi e nwa byalwa.

Kxosi xe e nwa byalwa batho ba ba leng mo kxansui ba tla leboxa kxosi ka serêtô sa sa xaxe, ba tla re, "Mokwena thôlo e kxolo modimo a batho. Thobêla sebata sa banna Dau raxo batho, Montwane a Ngwato" o mong o tla pêtâ kxosi ka dirêtô tso yêna a di thomileng xo pêtâ kxosi xo mo tlolla. Byale ka xe a ka re xe a pêtâ ka serêtô sa Mohlamme a re, "Kxosi ya badimo le batho wêna modimo wa lefatse Ramotswalle a Mokone,

Lo na le mafua a meputa ao a dirwang ka diklare
 tea lešoka. Lo dirwa mabyalwa a morula le
 ditrofeie, mme byalwa ba morula bo a šianisa
 thata mo mathomong. Le o e nwa o ntse o e ja kua
 ntlê o thsolla phoka mme wa tloxe wa thoma xo
 ya kua šokeng, ke xona xe xo thiboloxile xe xona
 wêna o ntse o e nwa o ka se hlwe o klapolosa
 metse a tla tswa ka kua moraxo. Mme mora xa
 majaji a se makae e tlare xe o ntse o phexelatsa
 xo bo nwa bo tla be bo thiba mme fao o tla humana e
 le byalwa bo bo phalang mabyalwa a ohle a dirwang
 ka se bôna bo sa thibele xo ja boxôbê e tla re xe xo
 thsolwa o tla nne wêna o e ja boxôbê.

Byalwa ba mabêlê xe o ile wa bo nwa pele o š
 o je boxôbê wêna o tla hlwe o e nwa fêla o sa rate
 boxôbê mme o tla rata xo nwa fêla mme moraxo
 ba xo thwara, byale ka lentšwe la morolo-xolo
 a re, "byalwa xa bo bolaye bo a thwara". E tla
 re bosasa ya tsoxe bo xo lesitse. Byalwa ba
 ditrofei xa se byalwa, mono xa bo teng.

Ka xa motsoko le lebake.

Bantwane xa ba je motsoko xa ba xoxe
 lebake, xa ba je peipi. Kxale motsoko o no
 tjewa ke motho yo morolo mme e seng ka
 moka e le kua le kua mo xoxoxwang motsoko
 wa dinko fêla xo se na peipi le lebake.

Montwane yea a ileng a xoxa lebake o na a
 xafa mme batho ba le thšaba mme e bile
 le ile diwa xo kxoxwa. Motsoko o le teng
 ke motsoko wa dinko, peipi le kajeno
 e sa jewa xosenyana byale ka lebake. Le
 motsoko ona wa dinko xa o na tokêlô,
 Bantwane xa ba je motsoko le lebake.

Pa Thšipi

Kxohlwana, motato, mpiri, selêpê, tlomolo, thipa, ngena ya tsêbê, ka moka ke tse di dirilweng ka dithšipi tsa Sesotho le petlô e falang le petlô e betlang dikota le thšipi yes e bupilweng xo itella mo xodimo xa yôna xe xo bêrêkwa dithšipi tse ding ka mollô, moxoma.

Pitsa, sefala, sefalana, pitsa ya byalwa, pitsa ya sehlare, pitsana tsa metse a pula. Ka moka ke tseo di bupilweng ka letsopa.

Sibvana tsa kota. Ke moxopo, lehwana, kotelo ya molamu, lefêhlô, lehuduo, mpheng wa lerumô, mpheng wa moxoma wa lekxethša.

Dikxapa tsa xo thšela meetse, byalwa, makhura sehlare. Xo na le lexapa la xo thšela byalwa le meetse le leng ke letsana la xo dula meetse le lenyane xo thšelwa dihlare ka mo teng e le le lekaneng xo kêna ka mo potleng.

Ka xa maxoxo Maxoxo a dirwa ka mabyang a kxiwang ka mo nokeng e le botelle ba 4 ft a mang a leng 6 ft a bitšwa xore ke monoka, a mang a botelle ba 3 ft ke motsiringwane a mang a botelle ba 5 ft kapa $5\frac{1}{4}$, ke mohlakla.

Mabyang. Ka xa mabyang xo axwa ka ôna dintlo mme dikutu tsa majwang xe xo axiwa dia kua xodimo e re dintla tsa ôna dia thulama. Mme e tla re xe pula e nele dintla tsela dia patlama mme ntlo ya ba e borethe. Pula xe e na metse a tla sepela ya se ke ya rotha xo dutlela ka mo teng.

Letlalo xe le šuxilwe.

Le tla re xo buiwa la bapolwa la falwa, mme la robywa la thaswa ka boko moraxo la thselwa ka dithšidi le letsoku mme ya tlaxe ya rufulwa.

Ka marumô

1. Selêpê sa marumô.
2. Ke molamu
3. Lepara
4. Thebe ke kwatse
5. Lerumô la Jatlaka le thotswane, thšoša le letsolo, le kxôtlôpô ya marumô.

Ëseo di tswalwang mo meleng ke banna.

Banna ba tswala lekxeswa, lešoro le tswala phaxa le lepeša, xe a bolotse xa a hlwe a tswala lepeša le kobô ya phala e šuxilweng le namane le thôlô ke dikobô tša batho ba batona. Basadi ba tswala makxabi, Leina la ngwanyana ke la mothejana kapa ngwanyana wa lethumathša o dira leetse o tlôla ka letsoku.

Monna le mosadi ba dira poketsane xo tswana.

Ka xa batho ba ba neng ba thula dithšipi.

Mo Mtwane dithšipi nne xo thula Mmwane Mohlamyane le Rakwadi Sithsexo le Banki Madisa. Mme leina la leswika le xo nong xo loloswa dithšipi mo xo lona leina ke borale, ke xore bokete. Ba xotse mollô wa menatô le metsohlo le mosehla, ba xotse mollô o motona o o neeng e re xe ba ši no xo kxobella dikxong tea menatô le tse ding e le tse nthši ba tsee leswika leo ba le beele ka ko xodimo mme xo thibellwe ka matlalô a diphôôfôlô mo dithokô le ka kua xodimo, mme ba dire ntlwana ya matlalô a xusilweng mme ba tsea meuba yeo ya bona ya diphôôfôlô ba ubella ka yona mo ditlakoreng tea mollô o moxolo oo. Mme e le meuba e 5, le bona ba le 5 kapa xo fetwa ke fao. Mme ba tla ubella leswika leo xore e be thšipi e leng teng e be e etoloxe xo sale leswika fela. Mme ka xore ba dira mediro yeo ba ipatile le xore e se ke xwa itse motho maina le xore xo epihoe kua kae. Batho e ba re ba sepela ba humane moo ba êpang teng le maswika ao neng ba a Tolosa le dinotô di bonwe. Mme metato e e dirang dikxohlwana yona ba e dira le dikxohlwana tea makxabi a banyana.

Ka xa sefoka le thebe kwatse.

Sefoka ke selô se se thswarwang ke dikxoši jela. E tla re xe xo tswa dira kxoši ya dira e tsea sefoka le xe xo le maxadi a ba mošatê sefoka se ya kua ba yong xo tsea teng. Le xe xo tsewa ngwana wa kxoši o tla re xe a tsewa ke yo moxolo yo e tleng ya ba yena hlôxô ya setšaba seo, kxoši o tla mo nea sefoka le kobô ya dibata le ya nkuwe. Xe a rata a be a mo thswaêla kxomo ka namane kapa nku kapa mpho e ngwê yeo e leng ya xaxe ya morwedi wa kxoši.

Ka xa leswika.

Leswika ba nyaka lentuwe thšipi le lempapati ba dira lwala la xo šila mabele le xo šila motsoko wa dinkō le xo kxatlēla dihlare mo xo lōna le xo kxatlēla dithšidi mo xo lōna le xo Tolosa dithšipi le xo kxatla motsoko mo leswikeng. Mme xapê xe leswika leo xo sebeletwang xodimo xa lōna le epêxila mošima ba tla le phetola ba šila ka thokō e nguê xwa be xwa nyaka xo kōpana mme bašidi ba lōna ba tla le lahla ba nyaka le leng.

Xo na le patolo yeo e batolang lwala xore e be le makhwa kxwanyana a lekaneng xore xo ka šilwa mo xo lōna. Mme e tla re pele e ši ba šile mabêlê mo xo lōna ba le balola xore e be le le lekanetseng mme ba tla le putantsa ka mebu le xo šilēla kxohla ya mexopo le xo šila tse ding xore e be ba bōnê xore le lokile xo ka šilela mo xo lōna mabêlê.

Mme xo tla nyakwa thšilo yeo e tleng ya batolwa ka patolō byale ka xe nore xo batolwa lwala le yōna thšilo e a putanthsua e dirwa ka patolō xore e bopêxê xa pila byale ka lwala le bopywa ka patolō xore le lekanete xo ka šilela mo xo lōna, mme e tla re lwala le thšilo xe di utlwana xe di ši no xo putanthsua mme xwa šilwa mabêlê mo xo lōna. Thšilo ya dithšidi le lwala la dithšidi xa di batolwe xo xalefišwa ka xobane thšilo ya dithšidi ke e borethe le thšilo ya lōna ke e borethe ka xore e šila tse di bolêta ka moka xa tsōna ke makhwa. Mme xo na le nôtō e thulang dithšipi e le ya leswika e phuntwe lesoba ba lokêla kota ka mo teng ba kxatlē ka yōna dithšipi kapa maswika. Dihlōbōrō ka moka tseo e le diklabane di dirwa ka thšipi, marumō le dilêpê le dithšwana, patlaka, thojane moloka, ke marumō a xo hlabana, maina a ōna ke ao.

K34/49

Di lō tea di hlabani ka moka xa tōna di dirwa ke monna yo bohale e seng mosadi yo bohale. Di dirwa ke monna yea ileng a bonthswa ke monna yo mong mme a mo lefa le xe e le dadaaxwê o thswanetse xore a lefê xe a mo ruta dithšipi tseo ka fao di bopywang ka teng. Di lō tea di hlabani di dirêlwa xo hlabana le xo ithibella mohlana kotsi. Di dirwa ka hlokomêlô le ka tsebô ntlê le sehlare,

Motho yo mong le yo mong yo ratang xore a itse bohale ba xo itse thšipi kapa mediro e mong yea e leng ya le kunutu o thswanetse xore a lefê moruti ka kxomo kapa ka se seng seo se nyakwang ke yēna moruti.

Di lō tea kxale ka moka xa tōna di ne di sa dumellwa xore di ka bōna ntlê le xe o sa lefe ka selô kapa o sa ithuti tōna xore o ka itsêxa wa dumellwa xore o ka bōna xe xo dirwa mesebetsi e bya yea. Ka xo patêla bana ba bōna e bile di timetse ka moka xa tōna, kajeno yea a itseng ka xa thšipi o dira ka tea makxowa ka xobane tea abo xa a di itse o ile a li patêlwa ko bo viaaxwê moxolo. Barudi ba dithšipi ba ithêta ka serêto sa bōna ba re,

"Xa re barula-thšipi re nnoši, barula-thšipi re kopana ubeng." Xo riao ke xōna xore xa ba bonthse motho, xo tla kōpana bōna ba nnoši mo tirong ya bōna.

Xe ba tolosa thšipi ba re xo êpa maswika ao a nang le thšipi ba isa mo moubeng ba butsellla ka mouba, mme ba tla re xe tsepe e budule e tla amoloxana le maswika le mmu mme ba xoditse mollô wa dipilô o mong ba xotsa wa dithutse mme ba tla beea thšipi xo šele ba lahla maswika.

Industries.

Ditšhipi xo no xo toloswa nkhulung, Makitla le Manotse Monaxeng le Mottake Phora, Ditšhipi mme di epiwa mo thabeng tsa Pitsana Nutpenskloof, le molapong wa Phora mo thabeng le mo thabeng ya Pitsana. Ba ne ba re xo tolosa thšipi mme ba e bope nkholoko. Ba ne ba re xo xotse mollô wa dithutse ba bee maswika ao a nang le thšipi ka koodimo a dithutse tsa mollô mme thšipi yeo e hlakaneng le leswika e tla hlaphoxa e dirisiwa ke xe bôna bathudi ba butswella ka meuba ya bôna mo dittakoreng tsa sebeso seo xo kxobokantsweng dithutse kapa dišuw mme ba fe mollô matla a xo tolosa dithšipi ka mouba wa xo butswella. Mme thšipi e tla nape e re xo utlwa boxale ba mollô e toloxa e tswa mo leswikeng e wêla mo fatee mme ba tla e phutha ba e kxobokella. Mme ba tla re xe ba ši no nthaa thšipi yeo mme ba re ka yôna ba dira nôlô le selêpê le thipa le thšipi e êpang le lerumô le tlomolô le lebeko la xo phumula kudumêla le motato le kxohlwana le mphiri. Thšipi e tolositsweng e nosetswang xodimo a tse ding xore di tieê ke morodi. Thšipi e ngwê le e ngwê e tswa ka ôna morodi, ke borollo ke leina kxohlo e ntso e thšweu ba re ke ya Sesotho. Leina la moroma wa Sesotho ke mohlape tse o mong ke se Mokopana.

Hamo ya Sesotho.

Ke mokxokxothi wa lefela midi, ke ôna nneng xo xollava moriri ka ôna mokxokxothi.

Ka xa xo tloka dikobo tseo di aparwang
 e bile tse ding ke tsa xo thēipha tse ding ke
 tsa xo tswala mo lethekeng mme e re xe o
 si no xo swa kobô ya pudi kapa ya nkw
 o re motho yeo a tlohang o re ntlokele kobô
 ya ka seo mme o tloke letloko les le ratwang
 ke mong a kobô. Mme maina a matloko a
 dikobô ke a, le a dinkwe le a maposo le
 dibatana le bo nyibi.

1. Ke letloko le lexolo
  2. Le leng ke la dibata
  3. Ke la maxopo
  4. Ke lelxopo
  5. Le la maotwana a dinonyana
  6. Le la lexopo la kwale
- Maina a ditlabane tse byalo.

Isa lebollo la banna.

No tla re monna yea a xoletsweng ke ngwana a xkopela kua mošatē xore ke xkopela kōma ke xoletswē ke ngwana. Mme a botsa motseta wa xaxe mme le yēna o tla botsa mokhomana yea a lebaneng naē mme le yēna o tla botsa yea a leng ka kua pele xa xaxe mme dia fihla ka xaxe. Mme kxosi e tla re ka fas a bonang ka teng a re o ka tsebisa le kxotla. Mme le kxotla le tla kopanēla polētō yea. Mme xe ba ile ba e humana xore ka nnete sebaka se teng mme ba tla bitsa pitsa xo tsebisa sethāba mme sethāba le sona xe se utlwana le yona polētō yea mme ba tla bea sebaka sa kxwedi 30 xore ka kxwedi ea xore xore koma e tla ba teng mme e tla re mo nakong yea e beilweng ba xobokana xapē mme ba bea lejaji le kōma e tleng ya ba teng. Mme sethāba se tla re xo xobokana sa newa taelō xore bosasa bana ba tla lekwa pelo. Mme kxōrō e ngwē le e ngwē e tla re ka mora xa di fihlile xwa thoma xore xo boolvē mašoboro dihloxi kxōrō e ngwē le e ngwē. Mme xo tla re mathōmō xwa boolvwa ngwana wa motseta wa ka mo kxorong mme xwa itso xo boolvwa ngwana wa kxosi mme xwa boolvwa ba ba nthēsi. Mme banna ba tla xobokana ba dira pitsa yea xo thswanetseng xore xo kxēthwē batho ba ba thswanetseng xo tlo ba leka pelo. Matōrō ka moka xa ōna xe a tlisitse bana ka moka xa bōna ba hlaxe ba bootswe ba kōpana le ba mošatē e le xore ka moka xa bōna babolli ba ba bootswe ke bo mmaabō moxolo mpaatsa wa malome a xwe. Mme banna ba itso xo kxētha monna kapa banna ba ba ileng ba re xe xo hlabanwa ba itea ditšwene. Bas e leng ba ba boxale e be bōna ba tlilong xo leka bašimane pelo. Mme ba tla re xe ba šī mo xo ba kxētha ba tla rea bašimane ba re patlamang mo fatse yo mong le yo mong a khuparetse moriri wa xaxe ka mo seatleng mme banna bas ba kxethilweng mme ba tla ba otla ba ba leka pelo. Mme bosasa ba tla thoxela kua thabeng ka kxoxo ya mathōmō mme e tla re ka nako ya mothsexare xe ba le ka kua thabeng banna ba tla kxētha yea e le modisa wa bōna xore a ba lōte a sale le bōna.

Xo thōma ka nako yeo yēna modisa yeo o tla nna nabō xo fihlela xe
 e le xo aloxa masoxana. E tla re xe xo batametse xo aloxwa xo tla
 hlabiwa dipudi tseo e leng tea bōna ba nnoši babolli mme xo
 tla tsua serope mo puding e nguē le e nguē xore e le sa bo mordia
 bōna mediti mme le dihloxi le tšona di tla abelwa bo malome
 a bōna le dihlanga di tla abelwa dikxajedi tea bōna mme e le
 xore di jewe ke bōna xōna ka kua thabeng ka moka xa tšona.
 Xa xōna sethō seo se yang ka kua xae. Xo tla setlwa diting tseo
 e leng tea babolli di tla pualwa ke bo moxolwa bōna mediti.
 Mme xe xo kxethwa modisa wa babolli ka mo kxorong ya mošate
 xo tla kxethwa yeo e leng motseta yo moxolo wa ka mo mošate
 kapa wa rangwane a kxoši. Ke yēna yeo e tšeng ya ba modisa
 wa bōna yeo a okametšeng mefate yohle ka moka xa yōna.

Mediti e tla re xe e tloxa ya opela lehwete xe ba yo tsea masōbō
 a madikana. Mme e tla re matlalo a diphōšfōlō tseo ntseng badi
 bolaya xe ba le kua thabeng di tla bevelwa xo kxoši ka moka
 xa tšona mme kxoši o tla fa modisa a baana tše ding mme
 le yēna modisa o tla abelwa ba bang xo ya ka maxōrō.
 Mme e tla re mohlang ba aloxa ba tla šuxelwa makxeswa
 a maswa a diphudufudu yo mong le yo mong le xe e le
 makxolo a 300, e tla ba diphudufudu tše kao. Mme ba
 bang ba senyana bao ba hlokileng diphudufudu ba
 tla tswala diphuthi. Xo tla re yeo e leng ngwana nguako
 a tswetsweng ka dihlare yēna a ka tswala nku mme
 a e tswala e na le boya e sa falwa ka xobane
 makxeswa ka moka xa ona a falwa a tloswe boya
 ka phalō mme a šuxwē. Mme xo tla newa basadi
 xo tlotša makxeswa ka letsoku le ka thsolo le
 melamu ya bōna yeo e bethilweng ke bo raabō
 mme e tla re xe ba tloxa ka kua thabeng ba
 tla thšuma mphatō oo neng ba nna ka mo
 xo ōna xwa sala mphatō o kxatlilweng ka
 maswika le molōra.

Le motho a ši no xo bolotša ngwana wa mathomo kapa ba
 bararo, e tla re ya mong wa bobedi kapa wa boraro o tla tla a
 tsewa ke baabo moxolo xore ba yo molotša, e tla re xe a ši no xa
 molotša o tla apeya byalwa a be a hlaba phoko a mo isa xaabō,
 ngwanyana kapa mošimanyana mme yēna malome a ngwana
 yo mong le yo mong o na le tokêlō xore xe a tseba ba xo nee
 hlōxō ya kxomo ya boxadi kapa ke ya xe a bolla ba tlamexile
 xo nthsa hlōxō ya malome bana ba kxaijedi ka moka xa bōna
 kapa xe wēna o tswetswe le basetsana ba le 9, wēna o le wa
 10, ka moka xa bōna ba tlamexile ngwana yo mong le yo mong
 wa moxele hlōxō ya seo e leng sa xaxe, kapa le xe a ka
 e hwa o tlamexile xo amoxela diaparo tsa xaxe ka mokae
 xa tsōna mme xo tla re wēna o tla abēla bas e leng ba lapa,
 labo motloxolo yeo. Bo monna xwe kapa raxwe kapa
 moxolwabō kapa maxwe. Byale kaxe a yo bolla o tla
 re xo mola hlōxō wa mo apola diaparo tseo neng a di
 apere ka moka xa tsōna xwa sala le kxeswa fela mo xoyōna
 Mme le tsōna o tla re xo di tseba mo xo yēna wa di abēla ba
 lapa mme le wēna wa tseba tse ding, fao e tla be xo dira
 mmaxe moxolo wa mosadi moxatsa wa malome a
 xwe.

Xe wēna mošimanyana o tsetswe le dikxaijedi le bo
 monna xo ba bašimanyana, mme xe le tswetswe ka xo
 latelana xo pila e bea mošimanyana e be ngwanyana
 e tla ba kxaijedi a xaxo, mme ngwana yeo a tlang a
 tswalwa ke kxaijedi a xaxo e le mošimanyana e
 tla re xe a tso bērika kxomo e a ya xabo moxolo mme
 a re e re boteng ba kxomo o bo ise kua moiatē. Mme
 e tla re xe e le mosetsana a xodile a bile a kxopelwa ke
 batho ba šele mme wa ya kua xo kxaijedi ya xaxo ya
 monna wa re motloxolo wa xaxo o kxopelwa ke batho
 mme ke yēna e tla reng xe a se na mošimanyana
 yeo a ka tlang a mo tseba a re ngwana yeo a ka
 nne a tsewa. Mme ke xona a ka neng
 a tsewa.

Xe e le ngwana wa mošemanyana o tla mo isa xaabo moxolo wa
 rea malome a xwe wa re ngwana o xodile a fiwe mosadi. Mme
 xe a le teng o tla xo šupetsa, xe a se teng o tla kaopêla mo xobaabô,
 kapa a xo rea a re o ka nne wa tsame o mo nyakela kua pele.
 Ke xona xe a xo file tsela ya xore o ka kxanyoxa yeo o monang
 wa mo nyakêla yêna. Mme e tla re mohlang a yo tsea kua o
 ikxethetseng teng o tla nthsa ngwana wa kxomo ela wa
 xo mo nea yêna mme le xe a sa e bêrêka o tlamexile xe
 lesoxana leo e le ngwana wa mathômô, o tlamexile xore o nthse
 kxomo ya motlosoolo xe a yo tsea. Byale ka xe xo tsewa
 basetsana ka moka xa bona dihlôxô tea boxadi ke tea malome
 mme le wêna o tlamexile xore o nthse byalwa ba motlosoolo byale
 ka xe e tla re le mohlang a hwile ba xo bitse ba re wêna malome
 a ngwana kapa wa motho yeo, o ka utlwa xore ngwana wa xaxo
 xa a teng, o ka itse hlôxô ya xaxo e timetse. Mme le wêna o tla
 tsebisa baeno mme le tla phutha motho yeo, le tla re xo yo
 mo phutha mme le tla re xe le le mo kxorong le bokane mo
 fatse monna yeo e leng malebana le polêlô yeo ya xo le hlobosa
 motho yeo, yêna monna yeo o tla êma ka maoto a re lena lekxotla
 le ka utlwa xore ngwana wa lena xa a teng mme a hlaolosa
 xapê a re wêna malome a ngwana kapa wa motho yeo a re
 o ka hlobosa xore hlôxô ela ya xaxo e tlaxile o ka ithlobosa.

Mme ba tla re xe ba phatlalla moraxa majaji a mararo
 mme ba tla phutha dilo tsa xaxe ka moka xa tšona ba di
 tlama mme ka moso mo kweding tse 8 ba tla re leloko le
 lohle la bo mohu la kxobokana mme ba tlo phatlalatsa
 dikxopha tseo tsa mohu mme ba tla re dikxopha tse
 re di phatlalatsa ka eng? Mme xe xo le kxomo o tla bala
 yêna kapa pudi kapa thšêlêtê e hunollang dikxopha
 tsa motlosoolo wa xaxo, mme e tla re xe ba šî no
 xo e bala yêna kxomo yeo kapa seo ba nang
 naso mme ke xona e tleng wa aba dilô tseo
 tsa dikxopha.

Ke xōna mašoboro a ka dirang dilō tsa bošoboro. Pele xe e šī ba newe bošoboro xa xo na seo, ba ka se dirang sa bošoboro mme ke xōna ba ka thubaang ba direla kxošī medirō ya letewata la mošatē. Mme xe masoxana a šī no xo aloxa kua thabeng ba le mo xaē ba disa dikxomo. Xa ba di xame di tla xamiwa ke mašoboro bona ba tla yo disa fēla. Mme e tla re xe ba ya ka kua sakeng fao xa e hlwe ba yo disa dikxomo kapa le xo kōpana le mašoboro xo fihlēla xe e be ba aloxa eba masoxana a maswa.

Ba tla pēkēlwa dikobō tse ntswa ba battlēlwa melamu e meswa ba tlōla letsoku mme ba tatēlwa ka diphitha mo molaleng ba kubilwe tlopo ba noneditsewe ka sebilo, ka re ka moso ba rwala dithōwana le masēka a maoto le mehlafu. Mme basetsana ba tla re xo thōma xo bolla ka kxwedi ya June, Pupu, ba tle ba aloxa ka kxwedi ya November, Sibatsela, ba bolla dikxwedi tse 6. Mme ba thōma ka xo rupa ba tle ba feleletse ka lerupetta e le bo Ramaswaile, mme e re mohleng ba aloxa xo dirwa thojane e binwang bosixo ke basadi le banna le bašimanyana le mathumathša.

Mme e tla re xe xo šī no xo tsa ba rea banna ba re kōoma e budule bana a ba fiwe moanō mme ba tla thea moanō wa kxošī yeo e ruweleng mphatō oo. Kapa ba ba thēlla moanō wa bašimanyana ba neng ba bolla e le thaka tsa bōna. Mme ba tla re xe ba ikana ba ikana ka mphatō oo, le ka kxošī ya bōna masoxana a tla ēna kxošī ya bōna le methepana ba tla ēna kxošī ya bōna ya mosadi.

No tla hlalwa dipudi yo mong le yo mong o tla hlalélwa
 puudi ea xo na yoo e ka hlalwang nku mme ha tla re
 mangiborana re aothwane e thauwera methepana e tla
 tle e bina mo khorong moo xo tllong xo hlalélwa dipudi
 tao mme banna ha kxotokame le masoaxana ha
 thauwere dipudi tao. Mme methepana ha tla bina dipudi
 tao e xi di hlalwe ha re kota yoo ke tlofokwana mme
 baadi ha tla re xo fetat xo bina ha baéla kua xo beng koma
 mme ya ha xona xo ka hlalwang dipudi tao, Mme
 e tla re mathômô xo tla hlalwa ya motata, morara
 yona xua hlalwa ya kaoti ya bina baboli bao, mme
 ha bantshai ka xona ha ka nong xo hlaba mme ha
 tla re xo di hlaba ha yo di huéla ka kua layang ya
 be ha di apoa. Mme yo mong le yo mong moadi o tla apoa puudi
 ya mototato, ka banna ka moka ea bina ha ilo xo rotala ke boica.
 Baadi ha tla lala ha bina, boica ka moka ya le xon e tao. Mme e
 tla re xe banna ha taoxa baadi ha tawéla kua ntle le koma
 mme xua, dala dibini tao di tllong xo bonwa ke banna. Mme
 baadi ha tla hlaba motkoti xone bane ha ka tlo o bonwa
 Ba. tla, re xe ha xi no xo phatalla ha ya kua ntle a koma
 kua xo beng koma. Mme ha tla thoma xapô mathapanana le
 byale xo bina tao ding xapô dikota tao banna ha eng ha di
 hône di éa tao nthoi taa koma xa di bonwe xo bina, tao
 ding mme e tla re nakô ya re xo xi no xo jona motheane
 ha tla kxotokana ka moka xa bina, baadi ka dipapanana
 tao malwa xo tlo loma mo khorong le banna bo maso
 baboli tao e beng mathômô xe ha botata le banna
 ha bina. Ke ha feditae xo a thauwa xo yo neua mathapanana
 Mantshaisana ha kena ka mo rufetlang xo fihlela
 xe ha aloxa. Ka masô xo tla bina e ngwe le
 mawelewele e bonwe aela kanyana se senyane
 mme xo tla re morwa kapa masoaxana yoo a
 ratang xo réta ngwana wa xaxe kapa kaigadi
 aaxe mme yate re ha bina a re mpuletang yona a ke a
 tle kwaro mme o tla, re xo fihla a mo réta mme
 ya be ha phatalla, xo fedile.

Tsa basadi xe ba bolotea.

Ba re xo nthasa kōma ba rupe ba re ka mosō ba e mohlolong. Xe ba tla ya ba re marjiboana ba hlehle le malapa ba laletse xore bosasa xo iwa mohlolong.

Ka mosō ba tla tsepela xapê le malapa le metse e yohle ba ntse ba laletsa xore bosasa xo iwa thipaneng. Xe ba tso bowa ba tla nna mo xaê mme ba ntse ba rupa mme ba re byale ke boboso, mme ba tswela dithetō ka mo pele le ka ko moraxo. Mme hloxong ba tlōtse ka mokhaaba.

Bola mele ka lekokwane, makhura a se nang selō a sa hlakana le selō. Ke fao ba re byale ke bobotso. Ka mosō ba tla ya khunwane. Fao basadi ba tla thoma xo sehla mahlaka ao a tllong xo tswalwa ke bōna byale boo, mme banna ba ohla malodi ba kxa malodi a mosele ba ohla, basadi ba tllilo xo follela ka ka ōna mahlaka ao ntseng ba sehla banna bohla. Ba tllilo a tswala mo lethekeng e re ka mo teng ba tswala makxeswa.

Mothsexare xe ba tshapela ba tswela ona mahlaka ao, leina ba re ke mosee. Mme xo tla apewa mabyalwa a manthēi. Yo mong le yo mong o lebanwe ke nkxo e tona ya byalwa yeo e tleng ya thokwa xore e tswē dithō tsa byalwa. Xo tla tswa hlōxō le sehlana. Hlōxō ya byalwa bo boxolo ke ya malome, sehlana ke sa kxajedi.

Xe o ile wa tsea mosadi kapa basadi, mme yo mong a
 hloka thari kapa a ba na le bana ba banyana, o tla xo re a
 re nyakêlê ngaka e mphetolê lethêka. Mme le tla re xo
 dumêlana la nyaka ngaka. Mo xong e ka tle ya dira xore xo
 tsualwe mošimanyana. Mo xong xo tla pala mme o tla re se a
 bôna tšwari ya xaxe e lokile ya monna yeo mme a re a
 monna a re a ke kxopêlê mosadi kua xeso e tle a mphetolê
 lethêka ka xo dira mošimanyana. Mme o tla re se ba utluane
 a ya kua xabô a kxopêla mosadi, mme babô ba tla mo xafêla
 yêna xore a yo tsuala mošimanyana yeo e tšeng basetšana
 yare. se ba tla xabo bôna ba humana mollô o ntse o tuka,
 ka xobane se e le banyana fêla ba tla tsewa ka moka ba
 felella xwa sala batswadi, monna le mosadi yeo mme ba
 se na matla. Mme se xo tserwe e a tšeng xotsa mollô mme xwa
 ba lehlôxônôlô a tla a etsa byale ka se a tao tseelwa xore a
 tsuale mošimanyana mme a mo tsuala, ke yêna yeo e tšeng
 yare se batswadi ba se tšeng ka moka yêna ya ba mojalêfa
 wa lapa leo a tšong xo le tseelwa. Ka mosadi e le moopa,
 batswadi ba mosadi yeo ba tla nthaa yo mong xore a tle a tsuala
 baana bakeng sa yeo a sa tsualeng.

Mme se a re a tserwe le basadi ba it, yêna e le yo mong wa
 boraro kapa wa bone o tlilo xo nna manno a yêna yeo a
 tlileng manno a xaxe.

Monna se a hwêtswe ke mosadi o tla ya kua xabo
 mosadi wa xaxe a kxopêla seantlo, mme se ba se na naê
 ba tla kxopêla mo metswalleng ya bo bôna. Xe o ile wa
 re se o tsea mosadi a be a na le ngwana, ke wa
 xaxo ka xore ngwana ke wa dikxomo le se wêna
 dadaxwe o sa mo pate ka xore xa tsualwa ke wêna,
 o feta bana ba xaxo ka moka xa bôna ka xore ke
 wa mathômô wa mosadi yeo o mo tšereng a na
 naêê. O tla mo ilêla se a bolla wa ba wa mo lomêla
 se xo longwa. se e le ngwana wa mošimanyana e tla
 ba kxoši ya bo monna xwe le bo pangwanaxe le
 bana ba pangwanaxe le se ba sa pate ka xore ba
 mo tšere ba môôna e ntse e le mošimanyana.

K34/43

Moxolweno a hwile o kênêla mosadi kapa basadi ba xaxe o xodisa bana ba moxolweno. Mme ka mosô xe ba xodile o tla ba tseisa wa ba aba wa ja o dutse ba xo dirêlê medirô ka moka xa yôna e thswanetseng mme le bôna ba tshwanetse xore xe o tsotfetse o pallwa ke xo ka ithuša le bôna ba na le xôna xo ka xo thuša byale ka xe o xodile mme le bôna o ba xodisitse.

Xe monna xo a hwile wêna xa o kenele mosadi wa xaxe ka xore wêna o le dadaxwê, o byale ka dadaxo xe morwa wa xaxe a hwile xa kenele nqwêji. Mme le moxolwa motho xa kenele mosadi wa monna xwê. Mo kxorong ya mošatê xo axiwa lehlaswi leo xo robalang baeng, le xe pula e tina xo xotswa mollô ka mo teng le xore xe xo se na moriti ba tla kxatlêla dikobô ka mo teng xe ba di šuxa le xo ahlolwa melato. Ba nna ka mo hlaswing le xo apêlwa dinamama tse kxoši a ba fileng tsôna xe a ba hlabetse kxomo ya molato kapa ya thlobosa yeo eng e pe xe monna yeo a nang le dikxomo tse nthôsi e tla re xe a hwile ba tla nthsa kxomo e nqwê ba isa mošatê ba re ke thlobosa ya kxoši a ka utlwa xore motho yola wabô xa teng. Xape le xe monna yeo e le yo moxolo mo motseng, ba tla nthsa kxomo yeo e leng thlobosa. Xe motho yo mong le yo mong a hwile xo tla nthsiwa kxomo kapa pudu xe a se na selô, ba isa kua xabô, xo etsa xe e le mosadi ba tla nthsa kxomo ba e tlama ka thapô mo hlocong ba e tatela mo dinakeng mme ba isa kua xabo motho yeo ba re ke kôpamokxoši, xe e fihla ba e hlaba. O nqwê ke thlobosa, yona xa e tlangwe ka selô e a sepela e ya mošatê. Xape e nqwê e ya kua xabo moxolo motho yeo. a hwileng, mme ba rea makxolo a mohu ba re o ka hloboxa ngwana wa xaxo ka namanyane seo. Mme e tla re xapê ka mosô moraxa dikxwedi tse lo, malokoabo mohu a bidiwa a kxobokana, xwa hlabiwa kxomo ya thlobosa mme ba tla rea bana ba mohu ba re le ka hloboxa motswadi wa lena ka namane see.

K34/43

Molato wa xe motho a ile a tsea mosadi
 mme yêna mosadi yeo a tloxêla monna a re
 monna wa ka xa ntheware xa jila mme a
 thšaba le monna yo mong mme a re xe
 monna wa xaxe a yo mitsa mme a xane
 xo ya le monna yeo wa xaxe a xanêlla mo
 monneng yeo e seng wa xaxe, monna yeo
 xe xo ratile yêna a ka mo lesa a nna le
 monna yeo a mo ratang mme e tla re xe yêna
 a xodisitse ngwana, monna wa xaxe a
 tle a tsea ngwana yeo a yo ikaodisetsa
 yêna. Mme e tla be e le settamô sa
 monna yeo le baxoxadi ba xaxe xe ngwanyana
 yeo a sa thšabêla kua xaabô a tserwe
 ke monna ošele. Banna ba xaxe ke ba
 xaxo mme e tla re xe a tswala wa fêlê o
 tsea bana bas ba xaxe.

Xe monna a hlala mosadi o tla bowa le dikxomo mosadi a bowa le baana. Xe mosadi a hlala monna xo na le dipolêtô tse ding tsa xo šupa phošu mo mosading mme yêna a xana xo ahlolwa ka toka mosadi xa a tla bowa le selô o tla tloxa fêla ntlê le karolô e ngwê. Le xe e ka ba xo hlala monna le yêna xwa ba na le lebaka le leng leo le monang phošu mme a ngangella o tla ahlolwa fêla ntlê le karolô ya boxadi kapa ya baana.

Lesoxana xe le sentse kxarebê le tle lefa ka kxomo e le ka mo lapeng mme xe lesoxana le xana o tla iswa kxotla a lefa dikxomo tse tharo e ngwê ke ya le kxotla tse pedi ke tsa rixoxo mosetsana. Mohlomong a ka mme a mo lefisa dikxomo tse 4, ka xobane a sentse sehloro sa dadaxo ngwanyana seo nngeng a se kxanthisa ka xobane kajeno a ka se ke a hlwe a tsewa ke lesoxana o tla tsewa ke monna yeo a tsereng.

Batho kapa dithšaba.

Sefela sa teng se re dithšaba xe di šia xo axa môxô, dithšaba xo thseana. Mme ba re mekxwa ya bôna ya xo phela xa bôna, ka xobane ba bang xe ba tswale selô mo dinokeng tsa bôna ba tswala ka xo thšepa. Ba bang xe ba e ja xa ba hlape ba bang xa ba bolotse ba bang ba bolotsa mme ka mekxwa ešele.

Kahlolo ya molato xe motho a pshatlile motho hlōxō o tla lefa ka kxomo. Ba re thubile lexapa la bo kxosi le xe e ka hlwe a pumotswe yeo a mo pshatlileng ka molamu xa xwa lebellwa thumulo xo lebeletswe madi a bo kxosi. Mme e tla re xe motho yeo a si na lefa ka kxomo mme lekxotla le tla rea ramadi la re kxomo ya madi a xaxo seo. Mme yēna o tla re xo fedile. Madi ke a bo kxosi mme kxomo e bowa le kxosi mme yēna xe a pata a ka e hlaba kapa a e pua. Kxomo ya madi xa e ruiwe ke motlaana e ruiwa ke ba mošatē fēla.

Kxomo xe e ka thula motho xo mmolaya e thswanetse xore e bolawe le yōna. Kapa mpya ya utswa nama kapa ya bolaya, ruiwa e a bolawa. Kapa mpya ya bolaya pudi, nku kapa kxoxo e tla bolawa, ba re "leruōō xa le je le leng" kapa kolobē ya e ja dikxoxwana e tla bolawa. Ba re leruō xa le je le leng. Motho xe a bolaiile yo mong wa bolawa, ba re, "lexōtli le lefa ka setopo".

Motho xe a biditse ngaka xore e tle e mo alafē o tla nthsa khunolla moraba mme e tla re xe molwetse a fodile a nthsa kxomo a nea ngaka. Ditaola ke thšēlētē e lekanang shilling 1/- . Sefela se seng se re, "kxomo ya ngaka xa e tswale", ke xore xe a xo alafile mme o se na kxomo kapa o se na seo o ka mo patelang ka sōna xwa feta mengwaxa e fetsang se tla (5 years) u ka se ke a re ke kxale o thswanetse xore e tle le manamane a yōna. O tla re ke nyaka kxomo e seng dikxomo, mme wēna o tla nthsa kxomo wa mo lefa e tla be xo fedile. Xapē kxomo tsa boxadi xa di tswale ka xobane xe o tserre mosadi ka dikxomo tse 10, lesome mme wa hlabana le mosadi wa xaxo moraxa lilemō tse lesome kapa mengwaxa 20, e tla re xe le amoloxana babo moštsana ba tla xo nea palō eela ya xaxo xe o tsea mosadi yeo ka dikxomo tse 10 lesome le dipudi tse 10 le dinku tse lesome xo lekanya palō ya xaxo yeo wēna o tsereng ka yona.

Mpya xe e hlaba modu bošixo kapa mothsexare
 e a hlōla, ba re e hlōla lehu. Kxomo xe e tswa
 mookōla e a hlōla. Kxomo ya tswa perotsoana,
 ke nthō mo leraxong, le xona e a hlōla.

Kxomo xa e sepela ka lerumō ba re a xe e sa
 sepele ka nthō e hlabilwe ka lerumō kapa ka
 selêpê kapa e hlabilwe ke e ngwê, e thswanetse
 xore e hlabywe ka lentse le le peng "sehlōla
 xo hlōla sa kxomo, sa motho sea ithlōlla.

Polêla yeo e bolêlwang ke Bantwane.

Bantwane ke Bakwena mme kajeno ba bina thôlo, pele nne ba bina kwena. Mme polêlo ya bôna e mo maxareng a Bakxatla le Bapedi ka se Bantwane le Bakôpa le Bakxatla ba bolêla polêlo e le lengwê yeo e nyakileng xo thswana mme ba amoloxana ka dipolotso tra bôna ka xobane Bakxatla le Bapedi ba re xe ba ši no o bolotse Bodikana mme ba tloxe ba dike ngwasa mme Bantwane le Bakôpa le ba Moema le Bahuaduba xa ba dikisi babolli. Ba re xo hlasisa kôma lehlabula ka kxwedi ya March ke Mopitlo mme ba nne likxwedi tse pedi ke Mopitlo le Moranang ka kua thabeng mme mo xae ba tla theba lebelô majaji a lesome (10). Ba tle ba rupa majaji a lesome (10) mme ba kêna ka mo pakeng majaji a lesome (10), fao e le ka kxwedi ya Mosexanong. Mme ba tla re ka kxwedi ya Pupu ba aloxa ka yôna. Ba bolle likxwedi tse nne xo tlala le xe xo ka peng, le xe xo ka ba meleko dikxwedi ke tse 4 fêla, mme yeo a yang sethunyeng o a ya, yeo a yang kromong o a ya.

Mme xo tla feta lehlabula, marixa ka kxwedi ya Mei xo kopana le June xo tla hlaha kôma ya banyaana mme e tla ba thaka ya bašimanyana bao. Xe bašimane ba aloxa ka kua thabeng ka kxwedi ya Mosexanong basetšana e tla re e sa le bosasa mediti ya bôna e tla letsa moropa mme ba kaobokana ka moka xa bôna, mathumathša ba tla ba sala moraxo ba ya nabo kua nokeng. Ka xo riao ke xore ba yo hlapa lerole la bo morolo a bona.

Bašimane ba tla ôlla ke baxwera xe ba le ka mo hlasuing mme ba nea mašoboro bošoboro.

Motho yeo a neng a se na seo a ka yong o peka ka sōna moxoma o na a betla kōta ya moselele e omeletseng mme a e betle a leme ka yōna thšimo. Ka thokō e ngwē e ba e telle ka thokō e ngwē wa e papatsa le xo. edisa e khuthswanyane e be kaka ōna moxoma wa wa thšimo o ba le mang ka ōna. Leina la yōna kōta yeo ba re ke mokopo. Dingaka tsa Sesotho xe ba bitsa kxohlo ya Sesotho xe ba alafa motho ka yōna ba re leina ke ditswa boroko. Mme ngaka ya Sesotho xe e šī no xo rutwa bongaka. e tla re xe e yo ipexa mošatē a nthsa kxomo ya xo bexa xore ke yōna ngaka ya Sesotho ke seēpa mere. Xe a se na kxomo ya xo bexa ka yōna o tla ya bongaka mme a re xo bēreka kxomo ka bongaka mme o tla re xo e bēreka a isa mošatē xore kxoši a itse xe e le ngaka xore e tla re xe motho a šī no xo mo alafa a mo xana ka kxomo yeo ya bongaka ba xaxe xe a mo alafile a re xo fōla a xane ka kxomo mme o tla kōna xo ka mo isa mošatē. Mme e tla re xe ngaka yeo e šī e nthse kxomo ya mošatē ya bongaka o tla pallwa ko xo mo isa mošatē. Mme xapē xe lesoxana kapa mošimanyana a ya makxoweng a bēreka kxomo o tla tsea kxomo yeo a isa xaabo moxolo ya isiwa ke malomaxwe ka xore e tla re mošimanyana yeo a berekile a e nea dadaxwe mme dadaxwe o tla isa xaabo moxolo mme o tla re e re mpa ya kxomo yeo le ise kua mošatē mme namane ya kxomo yeo e tla ya mošatē. Xapē xe motho a tswa makxoweng o thswanetse xore a nthse sebexō sa maduma xore wēna o tswa madilo.

Mosadi kapa monna xe a ka isa ngwana wa xaxe kua dikomeng di šele ntlē le tumellō ya kxoši o tla nthsa kxomo.

Mekxwa yeo e idisiwang xore motho a se ke a dira seo se idisiwang.

Mosadi se a hwetse ke monna xa ye metseng, xa a kene ka kxôro, xa a kene ka mo ntlong. O tla re xo fifatswa mme a newa sehlaire ka sebebana a se tlamella mo mokxopaneng wa xaxe. O tla re se a e ja boxôbê ba mathômô o tla se soba a ja boxôbê a se hupile mme se a si no xo ja sehlaire seo ke xôna a ka kxônang xo ya ntlê nase. Se a tawa ka kxôro ba tla yo tsea mutedi wa dikxomo le wa dipudi le wa dinku mme ba xella meetse ba yo mo hlapisa kua mosakeng wa kxôro. Mme e tla re moraxa majaji a 3, se batho ba phatlalla ba ya xaxa bôna bao neng ba tlile lehung leo mme o tla tsoa le basadi ba 3 mme a yo foka kua masemong a xaxe le a mang. Mme e tla re moraxa kxwedi, a ka yo éta mme o tla nna kua mosakeng mme ba tla re xo mmôna ba yo tsea muteli wa dikxomo lipudi le linku ba yo mo hlapisa, mme se ba mo nea boxôbê o tla soba sehlaire sela a se ja le boxôbê.

Monna le yêna se a hwetse ke mosadi o dira byao. Xapê monna yea bolotseng o ila ngwanyana yea a singa tsewe ka xore ke lethumathêa a se ke a mo dira mosadi. Le mošimane yea a singa bolle xa a robale le ngwanyana yea a bolotseng ka xore e le lešoboro. Lešoboro la mošimane xa le kene ka mo thopeng ya boxadi bo xo leng masoxana le methepana, xo kena lethumathêa, lona le a kina xo ila mošimane. Basadi se ba sa thwara bana xa ba kene ka mo sakeng la dikxomo leela dipudi le la dinku. Ba re o tla di xata di tla folotsa tse ling ya ba mereba. Mosadi xa itee dikxomo ka boxare, se di feta yêna a êmê e be di felêllê xo feta, ke xôna a ka itsong xo fetêla kua tsela e yang teng.

Xo xadima xa thšwene ke xo diexa. Ba rea xore e re xe o rata xo dira selô kapa o rata xo ya maëtô o napê o tloxe xona byanong.

Moleta ngwedi ke moleta leswiswi. Ke xore xe o ntse o protoloxa o tla be o thswarwe ke ntswa a xaaê.

Mothusi wa dipolêlô tse ke Montwedi Makitla ke mokhalabyê wa ka bang dilemô tse 99 ka xobane o hlabane ntwa ya mathômô kua Phokwane xe e le lesoxana. A tloxe a fallêla kua xa Matlala a hlabana ntwa ya Makhujo a Sekororo kua Bopedi a tloxe a hlabana ntwa ya Matebele le ba Matlala, a tloxe a hlabana ntwa ya Sekukune le Maburu le Mapono le Maisimane xe ba bolaya Sekhukhune xe a tla thswarwa a isiwa dronkong.

Mme o ile mohlang wa ntwa ya Makhujo o ile a itea thšwene. Ntwa ya mathômô o ile a tswa tswa letsoxo xe xo hlabana ba Matlala a dithšweung le Matebele. Ke monna yeo a boneng ka mahlô mekxwa ya lefatse mme a bolêla tseo a di boneng ka moka xa tsôna. Mme e re byale ka xe nne e le mofalli kua pethšabeng sa ba Matlala bolo ba ditaba o itse tsa kua xa Matlala xa Maserumule.

Bantwane ke batho ba ba itseng medirô e meng ya diatla le ya xo sebetsa ka dikxomo. Ba itse xo betla moxopo, lexopo, kotelo ya molamu e nang le ditselana mo hloxong le kotelo ya xo ithlollêla e betlilweng hloxwana, le pethswanthšô sa kôta ba se betla, le maho le mahwana a xo ja le a huduwang byalwa ka mo pitseng e kxolo, le leho le le thsolang.

Kxalê ngaka ne e le ya mošatê fêla e phekolang dira xe di tswa le xo "bâ foka le xo neša pula, e se batho ba ba laolang kapa ba berekising dihlare. End. 5. 201